

”JAG TÄNKER PÅ ENGELSKA OCH ÖFVERSÄTTER MINA TANKAR
TILL SVENSKA”

Språket i emigrantbrev från åren 1894–1913

Anu Hannula

Pro gradu-avhandling

i nordisk filologi

Humanistiska fakulteten

Uleåborgs universitet

November 2021

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRTECKNING ÖVER FIGURER OCH TABELLER

1	INLEDNING	4
1.1	Syfte	5
1.2	Material	6
1.3	Metod	8
1.4	Etiska frågor kring brevforskning	9
2	EMIGRATION TILL NORDAMERIKA PÅ 1800-TALET	11
3	1800-TALET S KRIVKULTUR	13
3.1	Läs- och skrivkunnighet i Finland	13
3.2	Brev och brevväxling	14
4	SPRÅKFÖRÄNDRINGAR	16
4.1	Språkkontakt och språkförändring	16
4.2	Språkvård	17
5	SVENSKANS STAVNING	20
5.1	Rättstavningsdiskussion	20
5.2	Reformer	25
5.2.1	Ä-ljudet	25
5.2.2	V-ljudet	30
5.2.3	T-ljudet	33
5.2.4	K-ljudet framför v eller t	35
6	ENGELSKANS INFLYTANDE	38
6.1	Emigrantspråket i Amerika	40
6.2	Engelskan i breven	41
6.2.1	Substantiv och nominalfraser	41
6.2.2	Övriga ordklasser	47
6.2.3	Andra tecken på engelskans inflytande	50
7	SAMMANFATTANDE DISKUSSION	51
	LITTERATURFÖRTECKNING	55
	BILAGA. EXEMPEL PÅ BREV	62

FÖRTECKNING ÖVER TABELLER

Tabell 1. Nordiska rättstavningsmötets förslag till nya stavningsprinciper.	22
Tabell 2. Stavning av förbindelsen <i>jä</i> .	26
Tabell 3. Stavning av långt <i>ä</i> -ljud.	28
Tabell 4. Stavning av kort <i>ä</i> -ljud.	29
Tabell 5. Stavning av ord med <i>f</i> .	31
Tabell 6. Stavning av ord med <i>fv</i> .	32
Tabell 7. Stavning av ord med <i>hv</i> .	33
Tabell 8. Stavningen av <i>t</i> -ljudet.	34
Tabell 9. Stavning av <i>k</i> framför <i>v</i> .	36
Tabell 10. Stavning av <i>k</i> framför <i>t</i> .	37
Tabell 11. Engelska substantiv och nominalfraser.	42
Tabell 12. Engelska adjektiv, adjektivfraser, adverb, verb, verbfraser, samtalspartiklar och prepositioner.	47

1. INLEDNING

Historiska dokument är minst sagt intresseväckande. Genom att studera gamla skrifter, fotografier, brev, dagböcker och olika slags föremål är det möjligt att avslöja hur det vardagliga livet såg ut förr i tiden, hurdana tankevärldar människor hade samt hur språket användes. I denna pro gradu-avhandling fördjupar jag mig i amerikabrev från åren 1894–1913. Jag har alltid varit intresserad av historiska händelser och personer, och under mina universitetsstudier har jag blivit ännu mer fascinerad av språkhistoria. Därför valde jag att studera emigrantbrev ur språkförändringens synvinkel. Språkförändringar sker både i talspråk och i skriftspråk, och de utgör ett avsevärt brett forskningsobjekt (Tandefelt, 2019: 432). De kan ske på grund av många olika orsaker, exempelvis inflytande av andra språk samt människornas strävan efter enklare språkljud, mer harmoniserade språkliga mönster samt smidigare kommunikation (se om inflytande av andra språk i Saarikivi, 2020 och om språkljud och kommunikation i Pettersson, 2005: 42f.).

I denna avhandling kartläggs hur språkanvändning hos en emigrant påverkas såväl av språket i det nya landet som av språkförändringar som höll på att ske när han utvandrade till ett annat land. Språkförändringar som behandlas i avhandlingen gäller svenskans stavning. Med ordet *emigrant* syftas på ”en person som lämnar (eller lämnat) sitt land för att bosätta sig i ett annat land”, och ordet används speciellt ”om utvandrare till USA under 1800- och början av 1900-talet” (SO, 2009 s.v. *emigrant*). Ordet *emigrantbrev* hänvisar i sin tur till privata brev som en emigrant har skickat till sitt hemland (Kalhama & Koironen, 1986: 23). *Amerikabrev* är emigrantbrev som härstammar från USA.

Forskare har redan länge varit intresserade av brev, och det finns flera studier som handlar om brevskrivning som skriftbruk eller kommunikativa element i privata svenskspråkiga brev (se t.ex. Persson, 2008; Vainio-Korhonen, 2011; Rossi, 2014 & 2016). Studier där brevforskning har kombinerats med språkhistoriska händelser är emellertid tämligen sällsynta. I boken *Handel med konst* (Lehti-Eklund & Silén, 2020) studeras svenska språket i affärsbrev som härstammar från sekelskiftet 1900, och ett kapitel skrivet av Daniela Piipponen (2020) fokuserar speciellt på ändringar i svenskans stavning samt hur de syns i breven. I min avhandling studeras samma företeelse, men jag har även bestämt mig att kartlägga hur engelskan påverkar språket i breven.

Det som gör materialet i min avhandling unikt är att breven har skrivits av en emigrant som inte bodde i något svenskspråkigt invandrarområde. Därtill är emigranternas språk i förhållande till språkförändringar som har skett i deras modersmål efter utvandringen till stor del ett outforskat ämne. Det finlandssvenska emigrantspråket i Amerika har studerats av en grupp av forskare som kallade sig *Amerikaexpeditionen 1971*, men de fokuserade mer på att kartlägga olika dialekter (se Ivars, 2019: 207ff.). Materialet i denna avhandling utgör ett fängslade forskningsobjekt även på grund av att brevsamlingen i fråga inte har undersökts förr. Det kan således ge ny information om det finlandssvenska emigrantspråket.

1.1 Syfte

Det huvudsakliga syftet med denna avhandling är att ge en grundlig och detaljerad analys av språkanvändning hos en emigrant samt beskriva emigrantspråkets unika särdrag. Intresset i denna studie riktas mot hur en svenskspråkig person som har emigrerat till ett annat land och lärt sig ett nytt språk förhåller sig till de förändringar som har skett i hans modersmål efter emigrationen samt hur en emigrant anpassar sig till det lokala språket och hur det syns i hans språkanvändning. Genom att studera språkanvändning hos endast en person är det möjligt att nå en djup förståelse av hur språkanvändning ser ut och hur den ändras med tiden.

De senaste stora ortografiska ändringar som har skett i svenska språket härstammar från stavningsreformen som genomfördes år 1906 (Pettersson, 2005: 168). Dessa ändringar betydde bland annat att *v*-ljudet började skrivas med *v* i stället för *f*, *fv* eller *hv* och att bruket av *dt* som tecken för *t*-ljudet ersattes med *t* eller *tt* (Callin, 2016). Jag vill kartlägga hurdan påverkan stavningsreformen har på stavningsvanor hos en individ som flyttade till en annan kontinent under den tid då ändringarna hade kommit igång. Därtill tas även hänsyn till hur vissa ändringar som hade godkänts av Svenska Akademien, som är den högsta auktoriteten i frågor gällande svenska språket (Callin, 2016), några år innan brevskrivaren emigrerade till Förenta staterna, syns i hans skrivning. År 1889 genomförde Svenska Akademien nämligen en ändring enligt vilken *qv* skulle stavas som *kv*, och *ä* skulle ersätta *e*:t som tecken för det korta *ä*-ljudet (Callin, 2016).

Som tillägg till de svenskspråkiga ordens stavning och böjning analyserar jag även hur det lokala språket, i detta fall engelskan, påverkar emigrantens språkanvändning. Jag vill

speciellt utreda hur en emigrant använder sig av engelska ord eller uttryck och i hurdana sammanhang de förekommer i mitt forskningsmaterial. Den engelskspråkiga omgivningen hade en viss påverkan på det finlandssvenska emigrantspråket i Förenta staterna (Ivars, 2019: 218), och denna avhandling beskriver denna utveckling hos en enskild person.

I denna pro gradu-avhandling söker jag således svar på följande frågor:

1. Hur stavas ord med *t*-ljud (t.ex. *rött* – *rödt*), *v*-ljud (t.ex. *liv* – *lif*, *vad* – *hvad*, *huvud* – *hufvud*), *ä*-ljud (t.ex. *där* – *der*, *hälsa* – *helsa*, *själf* – *sjelf*) och *k*-ljud framför *v* eller *t* (t.ex. *kväll* – *qväll*, *riktig* – *rigtig*)? Hurdana ändringar sker det i stavningen?
2. Vilka engelska ord används i breven och i vilka sammanhang används engelskan?

1.2 Material

Undersökningsmaterialet i denna avhandling utgörs av sammanlagt 47 handskrivna brev från åren 1894–1913. Breven omfattar sammanlagt ungefär 17 600 ord, och medellängden på ett brev är 374 ord. Det bör dock beaktas att breven varierar betydligt i längden, och de kortaste breven omfattar färre än 200 ord medan det längsta brevet innehåller fler än 1 000 löpord. Breven är skrivna av Anton Pihlgren, en finländare som utvandrade till USA år 1894 och arbetade som officer i Förenta staternas armé. Pihlgrens brev kan betraktas som emigrantbrev, eftersom de har skickats till hemlandet av en emigrant (se Kalhama & Koiranen, 1986: 23). Breven är privata och informella, och de är adresserade till brevskrivarens mamma och syskon. Breven har till största delen skrivits på svenska förutom några lånord och -uttryck från engelskan. Exempel på Pihlgrens brev finns som bilaga i slutet av avhandlingen (se bilagan).

Informationen som jag anger om brevskrivaren i detta avsnitt härstammar från breven och en beskrivning som också hör till Pihlgrens (1894–1913) samling och som baserar på Pihlgrens dödsannons som publicerades i Hufvudstadsbladet den 31 december 1922. Pihlgren föddes i Helsingfors år 1871 och reste från Finland till USA år 1894. När Pihlgren anlände till USA, bodde han först en kort tid i Brooklyn i delstaten New York, men för det mesta bodde han i Fort Leavenworth i delstaten Kansas. Han var en soldat med remarkabelt militärt rekord, och han var känd som en skicklig atlet. Under sin tjänstgöring inom Förenta

staternas armé reste han till Cuba, Japan, Kina och Filippinerna. Brevet som Pihlgren skickade till hemlandet handlar bland annat om livet i USA, speciellt hur det avviker från livet i Finland, och om hans vardag i militären. Han berättar vad som har hänt i hans liv och hur han mår samt kommenterar saker som har kommit upp i breven som har skickats till honom från hemlandet.

Jag fick Pihlgrens brevsamling från Migrationsinstitutet, och jag har fått tillstånd att använda den som forskningsmaterial i min avhandling (se avsnitt 1.4). Jag har även fått tillgång till tre övriga samlingar som fanns i Migrationsinstitutets digitala arkiv, men eftersom betoningen i avhandlingen inte ligger på jämförelse mellan flera olika brevskrivare, är det inte nödvändigt att studera flera samlingar. Jag valde att studera Pihlgrens samling eftersom den är mest omfattande och breven har skrivits under årtal som är intressanta med tanke på avhandlingens forskningsfrågor. Dessutom kan breven i samlingen betraktas som amerikabrev, vilket är passande för avhandlingens tema.

Som konstaterat ovan har den första faktorn som jag har beaktat vid valet av breven gällt årtalen då de har skrivits, eftersom flera betydande ändringar skedde i svenska språket vid sekelskiftet 1900. Ett annat krav som har styrt valet av materialet är att breven inte ska ha renskrivits på maskin utan de ska ha bevarats i ursprunglig form. På detta sätt kan säkras att alla ursprungliga stavningssätt finns kvar i breven. Renskrivna brev kan ha bearbetats av en person som inte känner till ålderdomligt språk eller som inte är noggrann med detaljer. Ett tredje kriterium på materialet har varit att det är tillgängligt i elektronisk form och det är således inte nödvändigt att åka någon annanstans för att läsa breven.

Eftersom avhandlingens material består av brev som är skrivna av endast en person, går det inte att generalisera slutsatserna av analysen, och denna studie ger således inte någon bred allmänbild av emigrantspråket eller av hur svenskspråkiga personer förhöll sig till språkförändringar. Däremot kan detta material ge en detaljerad beskrivning av språkanvändning hos en emigrant samt belysa hur en emigrant tillägnar sig ändringar som sker i hans modersmål efter han har lämnat sitt hemland. Som Keravuori (2011: 166) konstaterar är brevens syfte som forskningsmaterial inte endast att fungera som en historisk källa som ger ny information om händelser som passerat utan snarare att beskriva livet på mikronivå, det vill säga individuella personers privatliv och vardagar.

1.3 Metod

För att uppnå avhandlingens syfte och få svar på de frågor som presenterades i det föregående avsnittet använder jag kvalitativ närläsning av brev som metod. Närläsning används som ett paraplybegrepp för all noggrann och förståelseinriktad tolkning av skriftliga verk, och den är en vanlig undersökningsmetod inom humanistisk forskning, speciellt filologi (Pöysä, 2010: 331, 333f.). Den har använts i flera doktorsavhandlingar inom humanistiska ämnen (se t.ex. Siivonen, 2007; Tapioharju, 2010; Haavisto, 2011) och i studier gällande språk och kommunikation i brev (se t.ex. Rossi, 2013 & 2016). En väsentlig egenskap hos närläsning är att materialet läses igenom flera gånger, och med varje läsgång skapar forskaren djupare tolkningar och analyser av texten. Att bearbeta materialet flera gånger hjälper forskaren att identifiera sådana detaljer som inte märks vid den första läsgången. Dessutom handlar närläsning inte bara om läsning utan forskaren behöver även göra olika slags markeringar och anteckningar genom hela forskningsprocessen. (Pöysä, 2015: 30–32)

Närläsning är ett brett begrepp och den kan vara en nyttig forskningsmetod när forskaren inte vill använda tydliga teoretiska ramar i analysen (se Haavisto, 2011: 59f.). I denna undersökning innebär närläsning att jag noggrant läser igenom materialet och markerar de ställen som är intressanta med tanke på mina forskningsfrågor. Jag markerar sålunda alla ord som har två stavningsvarianter, den gamla och den nya. Därtill markerar jag alla engelska ord samt sådana ställen där stavningen av svenska ord har påverkats av engelskan på något sätt. Under de övriga läsgångerna undersöker jag närmare i hurdana sammanhang de markerade orden förekommer och skapar kategorier med stöd av mina tolkningar.

Analysmetoden i denna undersökning är mestadels kvalitativ innehållsanalys, men även vissa kvantitativa iakttagelser presenteras i samband med den kvalitativa analysen. Kvalitativ innehållsanalys syftar på systematisk och objektiv analys av olika slags skriftliga dokument, i detta fall brev, och eftersom den inte styrs av en viss teoretisk ram, kan forskaren använda sig av olika kvalitativa analysätt relativt fritt (se Tuomi & Sarajärvi, 2018: 103, 117). Jag beskriver språkanvändningen i breven i ord och belyser analysen med hjälp av exempel från materialet. I början av undersökningsprocessen har jag skrivit rent de viktigaste delarna i breven i ett separat dokument, och jag utnyttjar bitar av detta dokument när jag ger

exempel. Jag har gjort mitt yttersta för att transkribera ursprungstexterna så troget som möjligt.

Eftersom jag även vill upplysa hur ofta de gamla eller de nya stavningsvarianterna och engelska ord och uttryck förekommer i breven, använder jag mig av kvantitativ innehållsanalys som stöd för den kvalitativa delen i analysen. En central skillnad mellan kvalitativ och kvantitativ innehållsanalys är att kvalitativ analys beskriver innehållet i materialet verbalt medan fokuset i kvantitativ analys ligger på numerär beskrivning (Tuomi & Sarajärvi, 2018: 119). Att tillämpa både kvalitativa och kvantitativa metoder i studien kan hjälpa förstå det undersökta fenomenet på en djupare nivå (se Creswell & Creswell, 2018: 14f.; Tuomi & Sarajärvi, 2018: 78). Jag räknar antalet gamla och nya stavningsvarianter samt engelska ord för att ta reda på hur ofta de dyker upp i breven och för att skapa en helhetsbild av brevskrivarens språkanvändning.

1.4 Etiska frågor kring brevforskning

Etiska frågor och problem ska beaktas i all forskning och de relaterar till de olika skeden i undersökningsprocessen (Creswell & Creswell, 2018: 90). God forskningsetik stödjer undersökningens trovärdighet och garanterar att den är av god kvalitet (Tuomi & Sarajärvi, 2018: 149). I Finland har de etiska principerna för humanforskning utarbetats av Forskningsetiska delegationen (TENK, 2019) och de ska följas i all vetenskaplig forskning som handlar om människor. Att använda privata brev som forskningsmaterial är inte helt oproblematiskt även när själva brevskrivaren inte längre lever. Enligt etnolog Erkka Pehkonen (2015: 70) är en viktig utgångspunkt i brevforskning att brevskrivaren och eventuella nära släktingar respekteras och forskningen inte har några negativa konsekvenser för dem. Detta innebär oftast att materialet anonymiseras, men under vissa omständigheter är det acceptabelt att använda brevskrivarens namn i forskningen.

Brevsamlingen som studeras i denna avhandling härstammar från Migrationsinstitutets digitala arkiv. Migrationsinstitutet tar emot och bevarar olika slags material, exempelvis brev och fotografier, för kommande generationer (Migrationsinstitutet, s.a.). Största delen av materialet i Migrationsinstitutets arkiv kan användas fritt av alla personer som är intresserade av kulturhistoriska dokument, men naturligtvis kan vissa lagar begränsa användningen av

det arkiverade materialet (Migrationsinstitutet, 2020). Jag har fyllt i ett skriftligt kontrakt där jag har angivit för vilka ändamål jag använder materialet samt lovat att efterfölja upphovsrättslagar och Migrationsinstitutets egna regler gällande användning av arkivmaterial.

Eftersom namnet på den person som har skrivit breven som studeras i denna avhandling anges i samlingens beskrivning i Finna-söktjänsten <<https://www.finna.fi>>, där vem som helst kan läsa det, används namnet även i avhandlingen. Att använda brevskrivarens namn gör det lättare att hänvisa till källmaterialet. Denna avhandling kommer inte att handla om brevens innehåll i sig utan fokuset ligger på språket, och detta möjliggör utelämnningen av eventuell delikat information i exemplen i analysen, exempelvis namn på andra personer. Min studie utgör inte någon personhistorisk beskrivning, och det skulle i princip vara möjligt att byta det utvalda materialet mot någon likadan samling (se Hagelstam, 2014: 102).

När jag presenterar direkta citat från breven anger jag datumet då brevet har skrivits. Uteslutningar inom en mening i citaten markeras med tre punkter inom hakparentes [...], och om jag själv tillfogar någonting till citaten anges det också inom hakparentes. Det bör även beaktas att det kan vara krävande att tolka och skriva rent handskrivna dokument, och små misstag kan förekomma i citaten på grund av mänskliga faktorer. När jag inte är helt säker på vad som står i den ursprungliga texten, tar jag det i beaktande i min analys.

2. EMIGRATION TILL NORDAMERIKA PÅ 1800-TALET

Enligt Kero (1996: 33, 39ff.) var de första finländare som utvandrade till Nordamerika sjömän och gruvarbetare, och det var först på 1860-talet då antalet ”vanliga” finländare ökade bland emigranter. Information om livet i Nordamerika spred sig bland annat genom reklamfoldrar som värvare delade ut samt amerikabrev som emigranter skickade till sina släktingar och bekanta i Finland. Myhrman (1972: 27) nämner även tidningsartiklar som berättade om livet i Amerika. Enligt honom spelade emigranter som reste tillbaka till hemlandet en betydande roll i den stora emigrationen. Myhrman (1972: 16f.) skriver emellertid att den första stora emigrantvågen till Nordamerika inte ägde rum förrän i slutet av 1880-talet och i början av 1890-talet. Då emigrerade över 42 000 finländare, varav de flesta var män, till Nordamerika. Den andra vågen började år 1899, och den fortsatte ända fram till början av första världskriget. Sammanlagt emigrerade cirka 366 000 finländare till olika länder under åren 1871–1921, varav de flesta reste till USA.

Nordbor emigrerade framför allt av ekonomiska skäl. Så kallade pull- och push-faktorer medverkade till att allt flera människor valde att lämna hemlandet. Push-faktorn syftar på de svåra förhållandena i det gamla landet, medan pull-faktorn hänvisar till goda möjligheter i det nya landet. (Ivars, 2020: 21) Det fanns inte lika rikligt med arbetsplatser i Finland som i Nordamerika, och löner var sämre. I Nordamerika fanns det billig, öröjd ödemark ända fram till 1880-talet, och det fanns gott om arbetsplatser i landets växande industri. Det var en allmän tanke att de som reser till Amerika blir rika. En betydande orsak till den stora utvandringen var också att det blev smidigare att resa när industrialiseringen ökade och man kunde färdas med tåg och ångbåtar. Därtill kan tanken att livet i Amerika var mer fritt än i Europa ha medverkat emigranternas val att resa till det nya landet. (Kero, 1996: 36, 49, 51) Det fanns inte någon militärtjänst, och skillnader mellan samhällsklasser var mindre (Myhrman, 1972: 27).

De flesta finska emigranter kom från Österbotten. Nästan 90 procent av emigranterna innan första världskriget bestod av personer som ursprungligen var landsortsbor, men utvandring var starkt också från stora städer som Helsingfors, Tammerfors och Viborg. (Kero, 1996: 56, 60f.) Av de personer som emigrerade till Nordamerika åren 1871–1929 utgjordes ungefär 20 procent av svenskspråkiga finländare, vilket betyder att deras antal var cirka 73 000 personer (Myhrman, 1972: 18). En stor del av de finska emigranterna bosatte sig i delstaterna

Michigan och Minnesota, där det fanns goda arbetsmöjligheter. Om en emigrant bosatte sig i en stad eller på landsbygden berodde bland annat på hans yrke och kön. (Kero, 1996: 125, 133) I Michigan och Minnesota, som hör till Mellanvästern, sysselsatte många emigranter sig inom timhuggning, sågverksarbete samt gruvarbete (Ivars, 2020: 26f.).

Finlandssvenskar bodde oftast i samma delstater och områden som de finskspråkiga finnarna (Kero, 1996: 132), men till början kunde de inte bilda likadana enhetliga samhällen som de finskspråkiga på grund av att det inte bodde tillräckligt många svenskspråkiga i ett och samma område (Myhrman, 1972: 33; Ivars, 2020: 26). Under den stora immigrationsperioden kunde man emellertid konstatera att finlandssvenskar oftast bosatte sig på östkusten, i central- eller bergstaterna och på västkusten. Det uppstod så kallade landskaps- och sockenkolonier i områden där det bodde många finska immigranter från samma landskap eller kommun (Myhrman, 1972: 33, 40). Sockenkolonier möjliggjorde bland annat att man fortfarande kunde använda sin egen dialekt (Ivars, 2019: 207).

3. 1800-TALETS SKRIVKULTUR

I detta kapitel redogörs för skrivkulturen i Finland under 1800-talet. I det första avsnittet ges inblick i hur läs- och skrivkunnighet spred sig bland finska folket, och i det andra avsnittet diskuteras de egenskaper som är kännetecknande för brev och brevskrivning. Enligt Persson (2008: 11) var förmågan att skriva brev tämligen sällsynt bland vanligt folk även på 1800-talet. Nordlund (2013: 121, 131ff.) påpekar att det är möjligt att de som utvandrade till Nordamerika inte hade behövt skriva någonting förrän de började skriva brev till dem som stannade i hemlandet. På 1800-talet betraktades brev inte som privata utan de lästes högt och skrevs tillsammans med andra. Brevväxling möjliggjorde att emigranten fortfarande var en del av den lokala gemenskap som blev kvar i hemlandet.

3.1 Läs- och skrivkunnighet i Finland

I början av 1800-talet var alla skrivkunniga personer stadsbor eller män som behövde skrivkunnighet i sitt yrke (Leino-Kaukiainen, 2007: 425f.). Det fanns inte några lagar som skulle ha ålagt människor att lära sig att skriva, utan det var någonting som människor själva ville eller behövde lära sig. Skrivkunnighet var starkast i kustområden, och det fanns skolor som erbjöd skrivundervisning i städer redan i början av 1800-talet. (Kauranen, 2013: 33) När folkskolan ersatte kyrklig undervisning under den senare halvan av 1800-talet, blev det allt vanligare att alla människor också övade skrivning när de lärde sig att läsa. De första statistiska uppgifterna om läs- och skrivkunnighet i hela Finland publicerades år 1880, och enligt dem var endast 12,6 procent av folket skrivkunniga. Största delen av skrivkunniga utgjordes av helsingforsiska män. (Leino-Kaukiainen, 2011: 193).

När folkskolan infördes började man även använda nya läro- och läseböcker i stället för religiösa texter. Zacharias Topelius *Boken om vårt land* blev en viktig lärobok i såväl svensk- som finskspråkiga folkskolor när den kom ut år 1875. Boken innehöll allmänbildande information om geografi, finsk mytologi och historia, och den var avsedd för barn över 10 års ålder. Redan på 1890-talet betraktades Topelius bok som ålderdomlig, och nya böcker togs i bruk. I skrivundervisningen började man använda Freudenthals rättskrivningslära. (Hansén, 1988: 138, 140, 176f., 180)

3.2 Brev och brevväxling

En egenskap som tydligt skiljer brev från andra former av självbiografiska texter är deras funktion som kommunikationsmedel: brev skrivs av en person och läses av en annan person. En brevkedja utgör en dialog mellan flera personer, och brevets mottagare tas alltid i beaktande i skrivprocessen. Den person som förväntas läsa brevet påverkar brevskrivarens skrivsätt samt teman som behandlas i brevet. Ett brev återspeglar brevskrivarens egna tankar samt de omständigheter under vilka det har skrivits, och det ger därigenom en unik inblick i den miljö och tid från vilken det härstammar. (Lahtinen, Leskelä-Kärki, Vainio-Korhonen & Vehkalahti, 2011: 20) Stanley (2004: 208) lyfter fram att brev liknar fotografier i det avseendet att de representerar den tid då de skrevs och bevarar minnen.

Den växelverkan som sker i brevväxling motsvarar ändå inte helt den kommunikation som sker ansikte mot ansikte. Eftersom det finns en viss fysisk distans mellan parterna och växelverkan sker långsamt under en lång tidsperiod, är det inte möjligt för en brevskrivare att få någon direkt respons från mottagaren och exempelvis rätta missförstånd genast när de sker. (Lahtinen m.fl., 2011: 21) Det finns alltid ett rumsligt och tidsmässigt avbrott i kommunikationen. Därtill skiljer skriven diskussion sig betydligt från talad diskussion. Ett brev kan exempelvis innehålla skrivfel samt överstrukna ord, och brevskrivaren kan använda skiljetecken på något okonventionellt sätt. (Stanley, 2004: 213)

I sin bok som handlar om familjebrevväxling på 1800-talet diskuterar Persson (2008: 148f.) brevskrivandets funktioner. De funktioner som enligt henne är framträdande i hennes undersökningsmaterial är nyttofunktion, social funktion samt normförmedlande funktion. Nyttofunktionen betyder att brev användes för praktiska ärenden; skribenterna frågade om råd och bad om tjänster. Med social funktion avses det att brev skrevs för att upprätthålla vardagligt meningsutbyte. Den normförmedlande funktionen hänvisar i sin tur till att brevskrivning ger skribenterna möjlighet att socialisera sig in i sin kultur samt exempelvis reflektera över sina sociala relationer.

I sin doktorsavhandling nämner Persson (2005: 39) två övriga funktioner hos brev: rituell funktion och minnesfunktion. Den rituella funktionen var viktig speciellt fram till mitten av 1800-talet, då det inte fanns några telefoner och man behövde hålla igång brevväxling för att låta den andra parten veta att man är vid liv och kan skriva. Brevväxlingens

minnesfunktion syns i det att korrespondenser bevaras och anses vara värdefulla i sig. Liljewall (2007: 17) lyfter även fram brevets identitetsskapande funktion, som betyder att brev fungerar ”[s]om själv- och omvärldsreflekterande medium”, med hjälp av vilken skribenten reflekterar över sitt eget jag och sin roll i världen.

Enligt Stanley (2004: 217) kan brev anses utgöra en relativt stadig textgenre, som har distinkta retoriska särdrag. Det finns en hälsning till en adressat samt en avslutning, och innehållet är ofta deskriptivt till sin karaktär. Därtill finns det oftast ett datum, ett tilltal samt vissa typiska fraser och formulär (se t.ex. Nordlund, 2007: 109; Rossi, 2016: 215). Persson (2008: 11) konstaterar att brev är mycket gammal typ av text, och det har funnits handböcker för brevskrivning redan under antiken. De äldsta brev som man har hittat i Norden är runskrifter skrivna på trästickor. Den första handboken för brevskrivning som publicerades i Finland var Daniel Archelius *Epistolarum conscribendarum forma et ratio*, som var avsedd för studenter i Kungliga Akademien i Åbo (Sarasti-Wilenius, 2009: 75). Det var först på 1700-talet då de komplicerade retoriska reglerna för brevskrivning började förminskas och nya grupper började använda brevställare samt skriva brev (Persson, 2008: 12).

4. SPRÅKFÖRÄNDRINGAR

Det är kännetecknande för alla levande språk att de förändras ständigt (Pettersson, 2005: 35). I det första avsnittet i detta kapitel ges en kortfattad beskrivning av språkförändringar, och fokuset ligger speciellt på orsakerna till naturlig språklig förändring. Det andra avsnittet handlar däremot om systematiska, planerade ändringar. Jag redogör för svensk språkplanering i både Sverige och Finland samt berättar om såväl språkvårdens aktörer som dess principer.

4.1 Språkkontakt och språkförändring

De språk som vi använder idag har formats genom otaliga generationer (Widmark, 2001: 11), och förändringar sker även i vår tid trots att vi sällan märker dem själva (Reuter, 2004). Enligt Tandefelt (2019: 431) är språket samtidigt både kollektivt och individanknutet i det avseende att det används för språkbrukarnas egna behov, men det används i växelverkan med andra människor. En språkbrukare påverkar andras sätt att använda språket och tar intryck av andras språk. Det är fråga om ett slag av anpassning. Saarikivi (2020) konstaterar att prestige spelar en viktig roll i språkförändringar. I dagens finländska samhälle syns det i ökad användning av engelska ord, eftersom de förknippas med lockande sociala rollmodeller.

Språkförändringar sker i både tal och skrift, och de sker oftast i språkets lexikon i form av nya ord som bildas i samband med något som blir aktuellt i samhället. Alla nya ord tas dock inte in i det kollektiva språket utan de avskaffas när de inte längre behövs. (Tandefelt, 2019: 431f.) Förändringar i lexikon beror till stor del på människans behov att uttrycka sig så smidigt som möjligt, och om det inte finns något lämpligt ord till en företeelse i människans språk, behöver hon komma på något nytt uttrycksmedel (Pettersson, 2005: 85). Nya ord och uttryck kan lånas in från andra språk eller härledas från existerande ord. Förändringar kan även ske i språkets ljud, satsstrukturer och ordbildning. Anledningen till förändringarna i språkljud är ofta förenklingar i uttalet, vilka i många språk kan synas exempelvis i bortfall av obetonade vokaler. Både språkljud och satsstrukturer kan också lånas in från andra språk. I finskan förekom exempelvis språkljud som *b*, *d*, *g* och *f* främst vid lånord, men numera används de även vid andra ord. (Saarikivi, 2020) En vanlig förändring i ordbildning är att en viss böjningsändelse blir regelbunden vid allt flera ord (Pettersson, 2005: 42).

4.2 Språkvård

Språkplanering är en term som hänvisar till ”medvetna försök att påverka språket i en språkgemenskap” (Teleman, 2003: 7), och den omfattar både språkvård och språkpolitik. Språkvård gäller språkets ordförråd, stavning och grammatik medan språkpolitik handlar om språkets status i förhållande till främmande språk samt landets minoritetsspråk. Det väsentliga syftet med all språkplanering är att göra språket mer användbart. Termerna *språkvård* och *språkplanering* används ibland nästan synonymiskt, men språkvård gäller egentligen endast språkets struktur. Speciellt förr i tiden var beslut som gällde språkets status i ett land nära förknippade med politik, och de kunde knappast fattas utan regering och riksdag. Därför kan statusplanering betraktas fristående från de språkvårdsfrågor som behandlades av språkvårdare. (Teleman, 2003: 7f.) I detta avsnitt koncentreras framför allt på språkvård och dess aktörer.

Språkvård är oftast rådgivande till sin natur, och den som bryter mot dessa normer får naturligtvis inte något straff. Språkbrukare kan bryta mot språknormen antingen medvetet eller omedvetet. Ett medvetet val att inte följa rekommendationerna behöver dock möjligen motiveras noggrant. Om orsaken till att en språkbrukare bryter mot normen är att hen inte känner till de officiella rekommendationerna, kan hen emellertid betraktas som obildad av andra personer. Även språkvårdare själva behöver motivera normen samt diskutera de principer enligt vilka beslut har fattats. Språkvårdens aktörer kan delas in i tre olika nivåer: diskuterande nivå, servicenivå och maktnivå. Den diskuterande nivån utgörs av exempelvis språkfilosofer och andra språkvetare, och på servicenivån är ordboksredaktörer, grammatiker samt läroboksförfattare. Maktnivån utgörs i sin tur av aktörer som inte är språkvetare, såsom politiker och tjänstemän. (Teleman, 2003: 9, 47ff.)

Svensk språkvård kan anses vara ungefär 200 år gammal, eftersom det var vid sekelskiftet 1800 då svenskan fick ett enhetligt skriftspråk och Svenska Akademien instiftades (Teleman, 2003: 9). Svenska Akademiens uppgift var enligt kungens befallning att arbeta på svenska språkets ”renhet, styrka och höghet” (Svenska Akademien, 2021a). Akademien har publicerat såväl ordböcker, ordlistor som grammatikböcker (Svenska Akademien, 2021b). Under 1800-talet var Akademien en central aktör i språkvård, men senare blev flera enskilda personer och grupper synligare i diskussionerna. Under den senare halvan av 1900-talet

grundades Nämnden för svensk språkvård, som kom att spela en viktig roll i rådgivning i språkvårdsfrågor. (Teleman, 2003: 48f.)

Svensk språkvård i Finland fick inte vind i seglen förrän i slutet av 1800-talet när intresset för den finländska svenskan och dess särdrag började växa fram (Thylin-Klaus, 2019: 67). En viktig utgångspunkt i den tidiga språkvården var att den finländska svenskan ska förbli en varietet av den svenska som används i Sverige (af Hällström-Reijonen, 2009: 158). A. O. Freudenthal anses vara den första aktören inom svensk språkvård i Finland (se t.ex. Thylin-Klaus, 2012: 84), och strävan efter enhetlighet med sverigesvensk språknorm syntes även i hans verk (Thylin-Klaus, 2015: 306). Under 1800-talet ökade dock kunskapen om svenska språkets regionala varianter, och man blev alltmer medveten om skillnader mellan den svenska som användes i Finland och svenskan i Sverige. På 1880-talet publicerade Karl Lindström två artiklar om svenskan i Finland, och de kan anses ha inlett den vetenskapliga diskussionen om den finländska svenskans särdrag. (af Hällström-Reijonen, 2012a)

När dessa särdrag, eller finlandismer, blev mer populära som forskningsobjekt, började man även ifrågasätta om svenskan i Finland behöver följa samma norm som svenskan i Sverige (Thylin-Klaus, 2019: 77). Begreppet *finlandssvenska* etablerades först år 1917 när Hugo Bergroths bok *Finlandssvenska.Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift* kom ut. I denna bok kommenterade Bergroth också diskussionen om relationen mellan svenskan i Finland och svenskan i Sverige, och enligt honom fanns det två ståndpunkter varav den ena hävdade att svenska språket ska förbli enhetligt och den andra betonade vikten av unika finländsksvenska särdrag. (Thylin-Klaus, 2015: 25, 146f.) Det bör dock beaktas att även de som ansåg att svenskan i Finland borde ha en separat språknorm ville inte att språket utvecklas för mycket till en annan riktning än svenskan i Sverige (Thylin-Klaus, 2019: 90). Strävan efter en enhetlig språknorm med sverigesvenskan kan betraktas som en slags överlevnadsstrategi för finlandssvenskarna (af Hällström-Reijonen, 2010: 103f.).

Under 1900-talets gång grundades språknämnder som arbetar på svenska språkets renhet i Finland och förbättrar språket i officiella översättningar, såsom i lagtexter. Språkvården har blivit mer tolerant till variation till följd av den utveckling som har skett både i språkvetenskap och i samhället. (af Hällström-Reijonen, 2012b) Språkvårdens effekt på finlandssvenska särdrag har dessutom varit tämligen obetydlig. Detta beror exempelvis på att de redan var etablerade när de började motarbetas och att de är frekventa i vardagligt

språk. (af Hällström-Reijonen, 2012c: 29f., 34) Ett levande språk kan inte helt styras av språkvård (af Hällström-Reijonen, 2009: 167).

5. SVENSKANS STAVNING

Ännu under den fornsvenska tidsperioden fanns det inte någon tydlig stavningsnorm i svenskan, och ett och samma ord kunde ha otaliga olika stavningar. När religiösa texter började översättas till svenska och tryckas, blev skriftspråket betydligt mer systematiskt. Ortografiska skillnader mellan tryckta och handskrivna texter var dock stora. När antalet tryckerier ökade på 1600-talet, blev behovet av fasta stavningsregler ännu större, så att olika tryckerier inte skulle följa olika principer för stavning. En kommission fick i uppgift att utarbeta enhetliga stavningsprinciper, men detta försök förblev misslyckat, eftersom kommissionen inte publicerade någon tydlig redogörelse för reglerna utan de användes enbart i en ny psalmbok samt i en reviderad version av bibeln. Dessutom betraktades ortografin i religiösa texter ålderdomlig. År 1801 gav Svenska Akademien ut en stavningslära, *Afhandling om svenska Stafsättet*, som till stor del följde de stavningsprinciper som tillämpades av 1700-talets ledande boktryckarna. (Pettersson, 2005: 159ff.) Efter att folkskolan infördes i Sverige vid mitten av 1800-talet, blev stavningsdebatten dock ännu livligare (Teleman, 2003: 50), och kort efter kom stavningsreformen och strävan efter ett ljudenligare skriftspråk igång på allvar (Mustelin, 2004: 13).

I detta kapitel går jag in mer i detalj på de ändringar som skedde i svenskans stavning i den senare halvan av 1800-talet och i början av 1900-talet. I det första avsnittet ges en beskrivning av rättstavningsdiskussionen i Sverige och Finland. Sedan redogör jag närmare för de gamla och nya stavningsvarianterna hos ljuden *ä*, *v*, *t*, och *k* framför *v* eller *t*. Jag beskriver hur dessa varianter används i mitt forskningsmaterial samt presenterar exempel från breven.

5.1 Rättstavningsdiskussion

Svenska Akademiens stavningslära, som utgavs år 1801, var en viktig handbok i rättstavning i flera årtionden, men så småningom började språkvetare lyfta fram brister i avhandlingen (Piipponen, 2020: 116). Bland annat lärare kritiserade starkt stavningens oregelbundna regler, som var svåra att tillämpa i skrivundervisningen. Detta var en av orsakerna till att intresset för ett mer ljudenligt stavningssätt ökade. (Loman, 1986: 102) Vid sidan av denna princip om stavningens ljudenlighet fanns det dock ett annat synsätt i

rättstavningsdiskussionen, enligt vilket ordets stam skulle förbli oförändrad vid sammansättning, avledning och böjning. Detta synsätt kallades för samhörighetsprincipen. Medan det ljudenliga stavningssättet innebar att man skulle skriva exempelvis *god-gott*, skulle man enligt samhörighetsprincipen skriva *god-godt*. (Teleman, 2003: 77f.)

På 1800-talet uppstod även en diskussion om de skandinaviska språkens skriftbruk och hur onödiga skillnader i språkens rättstavning borde motarbetas. Detta ledde till att man ordnade ett möte för skandinaviska språkvetare i Stockholm år 1869. (Hazelius, 1871: 1ff.) För svenskans del var syftet med det så kallade Nordiska rättstavningsmötet att förbättra stavningsreglerna, som hade förblivit oförändrade i flera årtionden. Artur Hazelius, som var sekreteraren för mötets svenska del, gav ut ett skriftligt verk där han beskriver mötets förslag till nya stavningsprinciper. (Mustelin, 2004: 13f.) Förslagen presenteras i tabellen nedan (Tabell 1) enligt Hazelius (1871: 219–221) redogörelse. Hazelius delar in förslagen i två grupper varav den första (punkterna 1–11) utgörs av så kallade övergångsförslag som genast kan tillämpas och den andra (punkterna 12–15) av ändringar som inte kan tillämpas utan svårigheter.

Tabell 1. Nordiska rättstavningsmötets förslag till nya stavningsprinciper enligt Hazelius (1871: 219–221).

1.	Bruket av <i>e</i> som tecken för <i>ä</i> -ljudet begränsas, särskilt där <i>e</i> inte har någon fonetisk eller etymologisk grund. Tecknet <i>e</i> bytes i dessa fall ut mot <i>ä</i> .
2.	Bruket av <i>o</i> som tecken för <i>å</i> -ljudet begränsas, särskilt där <i>o</i> inte har någon fonetisk eller etymologisk grund.
3.	<i>w</i> som tecken för <i>v</i> -ljudet bytes ut mot <i>v</i> .
4.	<i>q</i> som tecken för <i>k</i> -ljudet bytes ut mot <i>k</i> .
5.	<i>th</i> som tecken för <i>t</i> -ljudet bytes ut mot <i>t</i> .
6.	<i>f</i> som tecken för <i>s</i> -ljudet bytes ut mot <i>s</i> .
7.	Fördubbling av medljudstecken avskaffas framför en tillkommen böjningsändelse, som börjar med <i>d</i> eller <i>t</i> .
8.	<i>ck</i> ska betraktas som förkortningstecken för två sammanskrivna <i>k</i> , och dessa bokstäver ska aldrig skrivas på olika rader vid stavelsedelning.
9.	Felaktig sammanskrivning av ord undvikes.
10.	Främmande ord, som kan anses vara fullt upptagna i svenskan, ska skrivas på ett svenskt sätt.
11.	Den gotiska bokstavsformen bytes mot den latinska.
12.	<i>f</i> som tecken för <i>v</i> -ljudet bytes ut mot <i>v</i> .
13.	<i>fv</i> som tecken för <i>v</i> -ljudet bytes ut mot <i>v</i> .
14.	<i>x</i> som tecken för ljudförbindelsen <i>ks</i> bytes ut mot <i>ks</i> .
15.	Fördubbling av medljudstecken i slutet av de ofta förekommande oböjliga orden <i>at</i> , <i>ok</i> , <i>til</i> , <i>up</i> avskaffas.

Svenska Akademien hade inte inbjudits till mötet, eftersom dess ledamöter förespråkade samhörighetsprincipen. Ledamoten J. E. Rydqvist satte genast igång processen med att utarbeta en ordlista, som skulle göra slut på stavningsreformen. (Loman, 1986: 103f.) Den första upplagan av *Svenska Akademiens ordlista* (SAOL) publicerades år 1874, och den följde troget Akademiens stavningslära som hade utgivits 70 år tidigare (Teleman, 2003). Ordlistan blev en populär handbok i rättstavning, och den utgjorde grunden även för skolornas stavningsundervisning (Stähle, 1970: 15f.).

På 1880-talet fick ljudenlighetsprincipen dock alltmer stöd, eftersom vetenskapligt intresse för det talade språket ökade. Därtill började folkskollärareföreningen, som grundades år 1880 i Sverige, föra stavningsreformen framåt, eftersom lärare ansåg att en mer ljudenlig stavningsnorm skulle vara lättare att tillämpa i undervisningen. (Stähle, 1970: 16) År 1886 bildades Rättstavningssällskapet i Uppsala, och den medverkade till att sprida kunskapen om ljudenlighetsprincipen med tidskriften *Nystavaren*. Under den senare halvan av 1880-

talet började dock flera språkvetare ta ställning till rättstavningsdiskussionen, och exempelvis Esaias Tegnér, som var medlem av Svenska Akademien, kritiserade starkt de radikala ändringar som nystavarna ville genomföra i svenskans stavning. (Teleman, 2003: 80ff.) Tegnér ansåg att ljudenlighet inte är lika viktig i skriftspråket som begreppslig samhörighet (Ståhle, 1970: 19). Tegnér beskrev dock sig själv som ”reformvän” (Mustelin, 2004: 69), och han var också av den åsikten att stumma tecken i början av orden (t.ex. *hv*, *hj*, *lj*) borde avskaffas. Han betonade dock vikten av nordisk samhörighet och hävdade att ändringarna inte kan genomföras inom en mycket kort tid. (Ståhle, 1970: 20)

Tegnérns positiva inställning till stavningsreformen syntes i den sjätte upplagan av SAOL, som publicerades år 1889 (Ståhle, 1970: 20). Även om alla reformförslag inte togs i beaktande, avvek ordlistan betydligt från de äldre upplagorna. Ord som stavades med *qv* kunde nu stavas även med *kv* (*qvart* eller *kvalt*), de svaga perfekt participen kunde stavas med *-t* i stället för *-dt* (*blef kallat* eller *blef kalladt*) och vissa korta *ä*-ljud stavadas med *ä* i stället för *e* (t.ex. *nämligen*). (Teleman, 2003: 84) Därtill blev användningen av *k* framför *t* vanligare i ord som *makt* och *riktig*, som tidigare stavades med *g* (Ståhle, 1970: 21). Somliga nystavare ansåg emellertid att dessa ändringar inte var tillräckliga, och speciellt folkskollärare ville fortfarande genomföra en grundligare stavningsreform. (Teleman, 2003: 84f.)

Den sjunde upplagan av SAOL, som utgavs år 1900, förväntades innehålla flera reformer, men till mångas besvikelse inkluderade den inte några stora ändringar (Ståhle, 1970: 21f.). Folkskollärare fortsatte dock kampen för att reformera stavningen. De önskade att *v* skulle ersätta *f* och *fv* som beteckning för *v*-ljudet samt att *dt* som beteckning för *t*-ljudet skulle bytas ut mot *t* och *tt*. Såväl pedagoger som språkvetare hjälpte Överstyrelsen för rikets läroverk utreda ärendet, och år 1906 bestämdes att dessa nya stavningsprinciper skulle tillämpas i stavningsundervisningen vid sidan av den sjunde upplagan av SAOL. (Loman, 1986: 134f.) Svenska Akademien hade nu delvis förlorat sin ställning som auktoritet för rättstavningen, och den åttonde upplagan av SAOL kom inte ut förrän år 1923. Akademien godkände den moderna stavningsnormen för *v*-ljudet med en ”ordförteckning” som publicerades år 1916, men användning av *dt* som tecken för *t*-ljudet avskaffades inte helt förrän med den nionde upplagan av SAOL, som utgavs år 1950. (Teleman, 2003: 85)

I Finland var rättstavningsdiskussionen inte lika livlig som i Sverige, och den kom inte riktigt igång förrän vid mitten av 1870-talet. Vid den tiden började A. O. Freudenthal, som var en av de mest inflytelserika personerna i rättstavningsfrågan i Finland, också favorisera de stavningsprinciper som introducerades av Hazelius efter års 1869 rättstavningsmöte. År 1881 gav Freudenthal ut första upplagan av sin lärobok *Svensk rättskrifningslära, på grundvalen af nordiska rättstafningsmöters öfvergångsförslag och med särskildt afseende på Finland*, som småningom började tillämpas i en del skolor samt i tidningar och tidskrifter. Som det framgår av titeln, grundade rättskrivningsläran sig på Hazelius övergångsförslag. (Mustelin, 2004: 16ff., 25ff.) Även om SAOL formellt sett utgjorde grunden för stavningsundervisningen i statsskolorna, gavs flera läroböcker ut även i versioner vars stavning följde Freudenthals rättskrivningslära (Hansén, 1988: 103). Före detta hade Zacharias Topelius *Boken om vårt land* varit en viktig läsebok i både folkskolor och i högre utbildning i många år (Mustelin, 2004: 47). Man ansåg emellertid att Topelius läsebok inte borde betraktas som handbok i stavning utan endast som läsebok i historia och geografi (Thylin-Klaus, 2015: 99).

Under åren 1885–1887 diskuterades rättstavningsfrågorna flitigt i finsk dagspress. Finland fick även ett rättstavningssällskap, men dess insatser i reformen förblev tämligen obetydliga. (Mustelin, 2004: 45, 131) Rättstavningsdebatten i Finland hängde också samman med diskussionen om finlandssvenska särdrag samt frågan om den finländska svenskan borde utvecklas i samma riktning som svenskan i Sverige. På grund av att skillnaderna mellan finlandssvenskt och sverigesvenskt uttal var så tydliga, gjorde vissa reformer inte stavningen mer ljudenlig för finlandssvenska språkbrukare (se Thylin-Klaus, 2015: 115f.). Den allmänt rådande åsikten var dock att stavningsnormen i Finland skulle följa utvecklingen i Sverige (se t.ex. Mustelin, 2004: 56f.), och när reformen genomfördes år 1906, började samma regler snabbt tillämpas även i Finland (Hansén, 1988: 257).

5.2 Reformers

I detta avsnitt betraktar jag närmare hur stavningen av ljuden *ä*, *v*, *t*, och *k* framför *v* eller *t* utvecklades samt visar hur ljuden stavas i Pihlgrens brevsamling. Jag går igenom ljuden ett åt gången och berättar kort om varianter och ändringar i ljudens stavning. Därefter redogör jag för vilka varianter som används oftast i Pihlgrens brev samt presenterar exempel från samlingen.

5.2.1 *Ä*-ljudet

Enligt Hazelius (1871: 16f.) fanns det mycket variation i stavningen av *ä*-ljudet redan i bibelöversättningarna från den äldre nysvenskans tidsperiod, och ett och samma ord kunde skrivas antingen med *e* eller *ä* (*hender/händer*). I Svenska Akademiens första stavningsavhandling, som utgavs år 1801, stavades *ä*-ljudet oftast med *e*. Man skrev exempelvis *der* (i st.f. *där*) och *hjerta* (i st.f. *hjärta*). (Bergman, 1984: 157ff.) Det fanns dock många ord som bröt mot denna huvudregel (Pettersson, 2005: 165), och dessa långa listor över undantagsfallen var svåra att tillägna sig (Teleman, 2003: 77). Årets 1869 rättstavningsmöte föreslog att användningen av *e* som tecken för *ä*-ljudet borde begränsas, eftersom man ansåg att ett ljud alltid borde stavas med ett och samma tecken. Mötet föreslog således att ord som klart uttalas med *ä* skulle alltid stavas med *ä* i stället för *e*. Detta gällde såväl ord med förbindelsen *jä* (*stjärna*, *tjänst*) som långa (*där*, *gärna*) och korta *ä*-ljud (*människa*, *nämligen*). (Hazelius, 1871: 31, 37ff.) Dessa förslag godkändes dock inte av Svenska Akademien förrän vid den sjätte upplagan av SAOL, efter vilket allt fler ord började stavas med *ä* (Teleman, 2003: 84).

I Finland var reformen av *ä*-ljudet problematisk på grund av skillnaderna mellan finlandssvenskt uttal och sverigesvenskt uttal. Exempelvis Karl Lindström påpekade att det reformerade skrivsättet av *ä*-ljudet inte gjorde stavningen mer ljudenlig i den finländska svenskan (Teleman, 2003: 115). Freudenthals rättskrivningslära (1886: 19, 29) följde dock till stor del samma principer som rättstavningsmötets övergångsförslag, och både långa och korta *ä*-ljud borde enligt läroboken stavas med *ä*. Freudenthal lyfter även fram stavningen av *ä*-ljudet i förbindelsen *jä* och betonar att sådana ord alltid bör skrivas med *ä* trots att den tidigare stavades oftast med *e*. Eftersom de brev som studeras i denna avhandling är skrivna

av en svenskspråkig finländare, är det dock väsentligt att skillnaderna i uttalet beaktas i analysen.

Ur Pihlgrens brev har jag plockat ut alla ord som kan skrivas antingen med *e* eller *ä*. Materialet är dock så stort att jag har valt att begränsa antalet ord som jag studerar i detta avsnitt. Jag räknar inte med ord som redan stavades med *ä* i den första upplagan av SAOL (1874) och som därigenom inte blev föremål för stavningsreformen, med undantag av ord vars stavning tydligt varierar mellan *e* och *ä* i forskningsmaterialet. Jag har indelat orden i tre grupper: ord med förbindelsen *jä*, ord med långt *ä*-ljud samt ord med kort *ä*-ljud. Denna indelning baserar sig på Hazelius och Freudenthals sätt att gruppera ord med *ä*-ljud i sina verk.

Tabell 2 visar hur Pihlgren stavar ord mer förbindelsen *jä*. I de flesta fall föredrar skribenten gammalstavning, men det finns emellertid vissa tecken på att han vacklar mellan *e* och *ä*.

Tabell 2. Stavning av förbindelsen *jä*.

	Gammalstavning (e)	Nystavning (ä)	Sammanlagt
hjelpa/hjälpa	6	1	7
hjärtligen/hjärtligen	1	0	1
jemte/jämte	0	12	12
sjelv/självs	15	0	15
stjerna/stjärna	3	0	3
tjena/tjäna	8	0	8
tjenst/tjänst	23	3	26

Som det framgår av tabellen, stavar skribenten ordet *hjälpa* ibland med *e* (ex. 1 a), ibland med *ä* (ex. 1 b). Den gamla stavningsvarianten förekommer dock tydligt oftare. Därtill verkar det inte finnas någon tidsmässig påverkan på valet av stavningsvarianten utan den reformerade formen förekommer slumpmässigt i ett av de tidigaste breven.

1 a) Jag önskar att jag kunde **hjelpa** till litet också [...] (Pihlgren 28.6.1900)

1 b) [...] jag tror mamma får svårt att tyda allt detta men [namn] el. [namn]

el. [namn] kan **hjälpa** till [...] (Pihlgren 18.1.1895)

Skribenten stavar orden *hjärtligen*, *själv*, *stjärna* och *tjäna* konsekvent med den gamla varianten *e*. Ordet *hjärtligen* använder skribenten endast en gång i breven, men de andra orden förekommer oftare. Ordet *själv* förekommer sammanlagt femton gånger i brev från olika år, *stjärna* tre gånger och *tjäna* åtta gånger.

2 a) Jag har en egen häst som jag **sjelf** ridit in [...] (Pihlgren 4.5.1896)

2 b) [...] och då har jag tid att titta på **stjernorna** och tänka på hemmet [...] (Pihlgren 29.10.1900)

2 c) [...] jag har 9 mån att **tjena** förrän jag är fri [...] (Pihlgren 28.6.1900)

Ordet *jämte* är det enda ordet i denna grupp som alltid stavas med *ä*. Den förekommer sammanlagt tolv gånger i breven mellan åren 1895–1899.

3) Jag erhöll brefvet **jämte** kortet i går och besvarar dig genast. (Pihlgren 13.4.1897)

Vad angår substantivet *tjänst*, använder skribenten oftast den gamla varianten med *e* (ex. 4 b), men även den nya varianten med *ä* förekommer tre gånger (ex. 4 a) i breven. Skribenten stavar detta ord med *ä* endast i breven från år 1898, men han använder även den gamla formen under samma år.

4 a) **Tjänsten** är lätt för mig nu [...] (Pihlgren 20.5.1898)

4 b) [...] jag har stadig **tjenst** och god lön. (Pihlgren 20.10.1906)

Av tabellen nedan (Tabell 3) framgår hur skribenten stavar ord med ett långt *ä*-ljud. Det finns endast tre ord i denna grupp eftersom många av de ord som innehåller ett långt *ä*-ljud redan skrevs med *ä* i den första upplagan av SAOL (1874), och därigenom inte beaktas i denna undersökning.

Tabell 3. Stavning av långt ä-ljud.

	Gammalstavning (e)	Nystavning (ä)	Sammanlagt
der/där	83	18	101
jern/järn	0	5	5
verld/värld	4	1	5

Där är ett ofta förekommande ord i breven, och det används även i många sammansättningar, exempelvis *därhemma*, *därmed* och *däruti*. De har räknats med i tabellen ovan. Skribenten föredrar den gamla stavningsvarianten med *e* (ex. 5 a) i de flesta fall, men den nya varianten med *ä* (ex. 5 b) utgör ändå nästan en femtedel av beläggen. Skribenten blandar varianterna ibland i ett och samma brev, men den nya varianten förekommer inte i breven förrän år 1898. Olika varianter används inte konsekvent vid olika sammansättningar utan båda formerna förekommer vid nästan varje ord.

5 a) Jag hoppas alla **därhemma** äro vid god helsa. (Pihlgren 1.7.1907)

5 b) Jag erhöill mammas bref [...] och var så glad att höra från eder
derhemma. (Pihlgren 10.2.1908)

Skribenten stavar ordet *järn* konsekvent med den nya varianten *ä*. Ordet förekommer dock inte i breven förrän år 1898.

6) [...] som komma öfver här att arbeta på **järnvägar** och fabrik. (Pihlgren, 10.2.1908)

Ordet *värld* förekommer endast fem gånger i breven, och de flesta av dessa belägg har stavats med *e* (ex. 7 a). Den nya varianten med *ä* förekommer endast en gång (ex. 7 b), och skribenten använder den i det näst sista brevet i samlingen. Det föregående belägget för ordet *värld* förekommer i ett brev som har skickats sex år tidigare. Även om man knappast kan dra några större slutsatser av ett enda belägg för den nya varianten, kan det vara möjligt att skribenten började föredra den nya stavningen av detta ord i sin skrivning.

7 a) Jag känner mig nog ofta allena i **verlden** [...] (Pihlgren 20.10.1906)

7 b) [...] alla **världens** flottor kunde manövrera utan störa hvarandras
järnsidor. (Pihlgren 29.12.1912)

I tabell 4 presenteras hur skribenten stavar ord med ett kort *ä*-ljud. I de flesta fall föredrar skribenten den gamla varianten med *e*, men det reformerade stavningssättet med *ä* förekommer oftare vid vissa ord. Detta kan betyda att skribenten har valt att tillämpa olika stavningsregler för de olika orden. Ordet *sända* stavades med *ä* redan i den första upplagan av SAOL (SAOL₁ s.v. *sända*), men jag valde att räkna med det i denna grupp eftersom det fanns belägg för båda varianterna i forskningsmaterialet.

Tabell 4. Stavning av kort *ä*-ljud.

	Gammalstavning (e)	Nystavning (ä)	Sammanlagt
helsa/hälsa	99	1	100
jemföra/jämföra	0	5	5
lemna/lämna	29	0	29
menniska/människa	4	0	4
nemligen/nämligen	23	1	24
senda/sända	7	52	59
venster/vänster	2	0	2
vest/väst	5	1	6
vexla/växla	3	0	3

Skribenten stavar orden *hälsa*, *lämna*, *människa*, *nämligen*, *vänster*, *väst* och *växla* mycket konsekvent med *e*. Det finns ett belägg för *hälsa* med *ä*, men det förekommer ungefär i mitten av samlingen och kan därigenom vara ett enskilt misstag. I detta sammanhang betyder *hälsa* inte 'sända hälsningar' utan ordet hänvisar till skribentens hälsotillstånd. Ordet används dock i likadant sammanhang senare i breven, och det kan således inte vara fråga om att skribenten medvetet följer olika stavningsprinciper för de olika betydelseerna. Skribenten stavar också ordet *nämligen* med *ä* en gång (ex. 8 a), och det förekommer i ett brev från år 1912. Det finns dock ett belägg för *nemligen* efter detta (ex. 8 b), och man kan således inte sluta sig till att skribenten skulle ha börjat tillämpa reformerade stavningsregler för detta ord. Skribenten stavar ordet *väst* med *ä* när det förekommer för första gången år 1894, men efter detta håller han sig till den gamla stavningsvarianten (ex. 8 c).

8 a) Jag var uti fält för några månader på gränsen mellan U.S. och Mexico
näml. uti Texas Staten. (Pihlgren 9.1.1912)

8 b) [...] jag reser **nemligen** till Förenta Staterna via Japan och Honolulu inom 4 månader. (Pihlgren 25.5.1913)

8 c) Jag tror det bästa jag kan göra är att köpa land ut i **western** hvarest land är billigt för en ”gammal soldat” som jag är. (Pihlgren 26.7.1902)

Skribenten föredrar emellertid de nya stavningsvarianterna av orden *jämföra* och *sända*. *Sända* hade stavats med *ä* länge före denna korrespondens, och skribenten har troligtvis också tillägnat sig detta stavningssätt. Denna form (ex. 9 a) förekommer tidigare i breven än formen med *e* (ex. 9 b). Det intressanta med ordet *sända* är dock att stavningen av *ä*-ljudet verkar bero på ordens form. Skribenten stavar nämligen participformen med *e* och supinumet med *ä* (se avsnitt 5.2.3).

9 a) [...] så jag skall med det första **sända** honom pengar. (Pihlgren 6.12.1894)

9 b) Jag erhåller korten inom några dagar och **sender** ett par hem. (Pihlgren 5.5.1898)

5.2.2 *V*-ljudet

Stavningen av *v*-ljudet reformerades relativt långsamt. I början av 1800-talet kunde det stavas antingen med *v*, *f*, *fv*, eller *hv* (Piipponen, 2020: 124). I dåtida skriftbruk stavades *v*-ljudet i regel med *f* i slutet av ord samt före konsonant inuti ord, och *fv* betecknade *v*-ljud före vokal inuti ord (Hazellius, 1871: 81, 104). I början av vissa ord användes *hv* som beteckning för *v*-ljudet (Piipponen, 2020: 124). Rättstavningsmötet 1869 föreslog att *v* skulle ersätta *f* och *fv* som tecken för *v*-ljudet, men dessa ändringar ingick inte i övergångsförslagen utan det skulle enligt mötet ta en längre tid att genomföra dem i praktiken (se avsnitt 5.1). Att *hv* skulle också ersättas med *v* föreslogs först i 1870-talets rättstavningsdebatt (Ståhle, 1970: 16). Även om Svenska Akademien inte godkände dessa ändringar, fortsatte folkskollärare sina försök att förenkla också *v*-ljudets stavning. År 1906 reformerades stavningen i skolorna, och tio år senare användes det nya stavningssättet även i Svenska Akademiens verk. (Teleman, 2003: 84f.)

I Pihlgrens brev finns det rikligt med ord med *v*-ljud, och jag har valt att presentera bara en del av orden i tabellerna av praktiska skäl. Jag har delat in orden i tre grupper (ord med *f*, ord med *fv* och ord med *hv*), och varje grupp består av fem ord som förekommer oftast i materialet eller som har stavats med både ny- och gammalstavning. Jag har ändå samlat ihop och räknat alla ord som har eller kunde ha stavats med *f*, *fv* eller *hv* i stället för *v*, och jag anser att exempelorden i tabellerna ger en god bild av skribentens stavningsvanor. Jag har valt att inte räkna med namn på tidningar (t.ex. *Hufvudstadsbladet*), eftersom skribenten inte själv väljer vilken stavningsvariant som han använder i dessa fall.

I tabellen nedan (Tabell 5) presenteras hur skribenten stavar de ord som enligt gammalstavning skrevs med *f*. Av de ord som har inkluderats i tabellen är *av*, *brev*, *liv* och *själv* ofta förekommande ord i breven, och jag valde att även ta med ordet *slarvig* som ett exempel på ett ord som stavas med både gammal- och nystavning även om det endast förekommer två gånger i materialet.

Tabell 5. Stavning av ord med *f*.

	Gammalstavning (f)	Nystavning (v)	Sammanlagt
af/av	112	0	112
bref/brev	122	0	122
lif/liv	11	0	11
sjelf/själv	15	0	15
slarfig/slarvig	1	1	2

Som det framgår av tabellen, föredrar skribenten den gamla stavningsvarianten med *f* i de flesta ord. Alla belägg för orden *av*, *brev*, *liv* och *själv* är skrivna med *f* i stället för *v*. *Slarvig* är det enda ordet i denna grupp som har skrivits med såväl *f* som *v*, men det förekommer endast två gånger i hela brevsamlingen. Skribenten använder den gamla varianten redan i det första brevet från år 1894 (ex. 10 a), och den nya varianten förekommer i ett brev från år 1908 (ex. 10 b).

10 a) Få se om ni komma läsa det här, det är så **slarfigt** skrifvit [...] (Pihlgren 2.10.1894)

10 b) [...] förlåt min **slarviga** skrifning [...] (Pihlgren 10.2.1908)

I tabell 6 ges en översikt över hur skribenten stavar de *v*-ljud som enligt den gamla stavningsnormen skrevs med *fv*. I denna tabell är *bliva*, *hava*, *skriva* och *över* ord som förekommer ofta i breven, och ordet *manöver* togs med som ett exempel på ett ord som skribenten har stavat med både *fv* och *v* i breven. Orden *bliva* och *skriva* omfattar alla eventuella tempusformer, men jag har naturligtvis inte räknat med tempusformerna hos ordet *hava* (*har*, *hade*, *haft*), eftersom det inte finns *v*-ljud i dem. Ordet *över* inbegriper även sammansättningar som *översätta* och *övervaka*.

Tabell 6. Stavning av ord med *fv*.

	Gammalstavning (fv)	Nystavning (v)	Sammanlagt
blifva/bliva	33	0	33
hafva/hava	87	0	87
manöfver/manöver	1	5	6
skrifva/skriva	65	0	65
öfver/över	56	0	56

Tabellen visar att skribenten tillämpar de gamla stavningsreglerna mycket konsekvent för nästan alla ord. Skribenten stavar orden *bliva*, *hava*, *skriva* och *över* alltid med *fv* (ex. 11 a). Ordet *manöver* utgör emellertid ett intressant undantag från denna norm. Som det framgår av tabellen, föredrar skribenten den nya stavningsvarianten med *v* för detta ord. Det enda belägget för *manöfver* förekommer i ett brev från år 1896 (ex. 11 b), och efter detta stavar skribenten ordet alltid med *v* (ex. 11 c). Ordet *manöver* finns inte i de första upplagorna av SAOL, men i den sjätte upplagan skrivs det redan med *v* och inte *fv* (se Sigurd, 1986: 201). Eftersom skribenten endast har tillämpat de gamla stavningsreglerna en gång för detta ord, kan det vara ett misstag.

11 a) Jag skall nu **skrifva** några rader [...] (Pihlgren 25.5.1913)

11 b) Vi hade stora **fältmanöfver** med Ft Riley c. 200 miles härifrån [...] (Pihlgren 26.11.1896)

11 c) Vi hafva varit så upptagna på senare tiden med krigsrustningar, **manövrer** och exercis [...] (Pihlgren 27.8.1899)

I tabell 7 presenteras hur skribenten stavar de *v*-ljud som enligt gamla stavningsregler skrevs med *hv* i stället för *v*. Det finns inte lika många ord i breven som hör till denna grupp som

det finns i de två andra grupperna, och antalet belägg för varje ord är också mindre. Tabellen består ändå av ord som förekommer oftast i materialet.

Tabell 7. Stavning av ord med *hv*.

	Gammalstavning (hv)	Nystavning (v)	Sammanlagt
hvar, hvarje/var, varje	30	0	30
hvarandra/varandra	3	0	3
hvem/vem	5	0	5
hvilken, hvilket/vilken, vilket	7	0	7
hvit/vit	3	0	3

Såsom tabellen visar vacklar skribenten inte mellan de olika varianterna utan han använder konsekvent den gamla stavningsformen för varje ord. Stavningen med *hv* förekommer systematiskt genom hela korrespondensen.

12 a) Land blir dyrare **hvarje** år [...] (Pihlgren 9.1.1912)

12 b) Jag erhöll mammas bref [...] och sände ett post kort, **hvilket** jag hoppas mamma erhöll. (Pihlgren 11.12.1910)

5.2.3 *T*-ljudet

Att *t*-ljudet i vissa fall skulle stavas med *dt* motiverades exempelvis med samhörighetsprincipen, speciellt när det gällde perfekt particip av typen *är bestämdt* samt adjektiv som stod i neutrum och som slutade på *-d*, exempelvis *hårdt* (se Teleman, 2003: 82). Man ansåg att den böjda formen bör höra samman med ordets grundform (Loman, 1986: 136). Även adverb (*godt*) och supinumformer (*har sändt*) hos vissa verb stavades med *dt* (se Piipponen, 2020: 125). Även enligt Freudenthals (1886: 36f.) rättstavningslära skulle *t*-ljudet stavas med *dt* i adjektivens neutrumformer samt passiva particip och supinumformer av verb som slutar på *-d*. Nystavare hävdade emellertid att man inte borde behöva känna till grammatikregler för att lära sig stava, och de ville därför reformera stavningen (se Teleman, 2003: 83). Elever gjorde ofta fel i *t*-ljudets stavning (Loman, 1986: 135). År 1906 började man stava *t*-ljudet alltid med *t* eller *tt* i undervisningen, men Svenska Akademien fortsatte

att använda den gamla stavningen med *dt* vid sidan av de reformerade varianterna. Det tog nästan 50 år innan Akademien fullständigt avstod från *dt*-stavningen. (Teleman, 2003: 84f.)

Tabell 8 visar hur skribenten stavar *t*-ljudet i sina brev. Jag har valt att inte ange exempelord i tabellen utan jag har grupperat orden enligt deras ordklass eller böjningsform. Den första gruppen består av adjektiv och adverb som är böjda i neutrum och som slutar på *-d*. Den andra gruppen utgörs av participformer och den tredje av supinumformer. Jag har inte räknat med ord som inte har ett *d* i grundformen, eftersom dessa ord inte kräver *dt* i particip eller supinum. Dessutom stavar skribenten aldrig dessa ord med *dt* (jfr Piipponen, 2020: 140ff.). Den sista gruppen består av substantiv som har ett *t*-ljud och som enligt gammalstavning borde skrivas med *dt*.

Tabell 8. Stavningen av *t*-ljudet.

	Gammalstavning (dt)	Nystavning (t/tt)	Sammanlagt
adjektiv, adverb	33	0	33
particip	3	0	3
supinum	5	0	5
substantiv	6	0	6

Som det framgår av tabellen följer skribenten noggrant gamla stavningsregler. Såväl adjektivens (ex. 13 a) som adverbens (ex. 13 b) neutrumformer stavas alltid med *dt* när de slutar på *-d*. Dessutom förekommer stavningen med *dt* i adverb där *t*-ljudet finns i mitten av ordet, såsom adverbena *ändtligen* och *i midten*.

13 a) Jag har haft **hårdt** arbete. (Pihlgren 9.3.1896)

13 b) [...] så att jag har **godt** om tid öfver för mig sjelf. (Pihlgren 8.12.1895)

Det finns endast åtta belägg för particip- och supinumformer i breven, men de visar tydligt att skribenten konsekvent använder gammalstavning för ord som har ett *d* i grundform. Exempelvis ordet *sända* stavas med *dt* i både particip (ex. 14 a) och i supinum (ex. 14 b). Skribenten gör dock en viss skillnad mellan dessa två former av *sända*, eftersom han alltid stavar participet med *e* och supinumet med *ä*.

14 a) Ditt bref var **sendt** hit från Fort L. i Amerika [...] (Pihlgren 14.8.1900)

14 b) Han har **sändt** Nya Pressen åt mig under de 3 senaste mån. (Pihlgren 9.3.1896)

I breven förekommer även sex substantiv som skrivs med *dt* i stället för *t*. Exempelvis ordet *land* i sammansättningar som *lantbrukare* stavas alltid med *dt*. Därtill skriver skribenten *bundt* i stället för *bunt* samt *ridten* i stället för *ritten*.

5.2.4 K-ljudet framför *v* eller *t*

I början av 1800-talet stavades *k*-ljudet alltid med *q* när den följdes av *v*, som i ordet *qvinna*. Det enda undantaget var sammansatta ord vars första led slutade på *k* och andra led började med *v*, som *likväl*. Stavningen av *k*-ljudet framför *t* var mer komplicerad och krävde att man kände till ordens etymologi. Exempelvis substantiv av typen *vigt*, som härleds från verb vars infinitivform innehåller *g*, skulle stavas med *g*. (se Piipponen, 2020: 122f.) Enligt årets 1869 rättstavningsmöte fanns det inte någon etymologisk eller fonetisk grund för att stava *k*-ljudet med *q* framför *v*, och mötet föreslog att *q* skulle bytas mot *k* (Hazeliuss, 1871: 126). Svenska Akademien godkände stavningen med *kv* som alternativ till *qv* från och med den sjätte upplagan av SAOL (1889). I den sjätte upplagan introducerades även stavningen med *kt* i stället för *gt* i en del ord. De gamla varianterna avskaffades helt med den sjunde upplagan år 1900. (Sigurd, 1986: 201, 204) I Freudenthals (1886: 34) rättskrivningslära anges också *k* som det rätta tecknet för *k*-ljudet framför *v*, även om man tidigare endast hade använt *q*.

Tabell 9 visar hur Pihlgren stavar *k*-ljud framför *v*. Det finns endast sex ord i breven som innehåller kombinationen *qv* eller *kt*, och det finns endast ett fåtal belegg för varje ord. Ordet *kvar* förekommer fyra gånger, *kvarter* tre gånger, *qvinna*, *kvist* och *kvitt* en gång och *kväll* sju gånger. Man kan dock redan på grund av dessa få belegg konstatera att skribenten föredrar den gamla stavningsvarianten *qv*.

Tabell 9. Stavning av *k* framför *v*.

	Gammalstavning (q)	Nystavning (k)	Sammanlagt
qvar/kvar	5	0	5
qvarter/kvarter	3	0	3
qvinna/kvinna	1	0	1
qvist/kvist	1	0	1
qvitt/kvitt	0	1	1
qväll/kväll	6	1	7

Skribenten stavar orden *kvar* och *kvarter* alltid med *qv*. Det sista belägget för *kvar* förekommer i ett brev från år 1902, och ordet *kvarter* används inte efter 1898. Det bör beaktas att korrespondensen pågick i mer än tio år efter dessa årtal, och det är därigenom inte möjligt att konstatera med säkerhet att det inte skedde någon ändring i skribentens stavningsvanor angående dessa ord. Skribenten stavar även orden *kvinna* och *kvist* med *qv*, men de förekommer också i brev som har skrivits vid mitten av korrespondensen. Skribenten stavar emellertid ordet *kvitt* med nystavning, även om ordet förekommer i ett av de tidigaste breven i korrespondensen. Det är dock omöjligt att veta om det är fråga om ett medvetet val att stava detta ord med *kv* eller om det är fråga om ett enskilt misstag. Skribenten vacklar mellan de olika stavningsvarianterna endast i ordet *kväll*. Han föredrar dock tydligt den gamla varianten, eftersom det endast finns ett belägg för den nya varianten medan den gamla varianten förekommer sex gånger. När ordet förekommer för första gången, stavar skribenten det med *kv* (ex. 15 a), men i resten av breven skrivs ordet med *qv* (ex. 15 b).

15 a) [...] **kvällsward**, hamburgerbiff, biffstek el. stekta korfvar o.s.v. samt kaffe. (Pihlgren 25.9.1895)

15 b) I går hade vi stekt karp för middag och sköldpadd[s]soppa för **qvällsward**. (Pihlgren 20.10.1906)

I tabell 10 presenteras hur skribenten stavar *k*-ljud framför *t*. Det finns stor variation i stavningen, men enligt siffrorna i tabellen kan det konstateras att skribenten använder nystavning fler gånger än gammalstavning.

Tabell 10. Stavning av *k* framför *t*.

	Gammalstavning (g)	Nystavning (k)	Sammanlagt
ansigte/ansikte	1	0	1
dugtig/duktig	2	0	2
magt/makt	0	5	5
pligt/plikt	1	1	2
rigtig/riktig	2	5	7
slägt/släkt	7	9	16
utsigt/utsikt	2	0	2
vigt/vikt	1	0	1
viktig/viktig	1	0	1

Skribenten stavar orden *ansikte*, *duktig*, *utsikt*, *vikt* och *viktig* alltid med *gt*, men det finns endast ett eller två belägg för varje ord i breven. Av dessa ord är *viktig* det enda som förekommer i ett brev som har skickats efter år 1900. Ordet *makt* är det enda ordet i tabellen som alltid stavas med nystavning, och det förekommer för första gången i ett brev från år 1898. Skribenten skriver exempelvis *fullmakt* i stället för *fullmagt*. I orden *plikt*, *riktig* och *släkt* varierar skribenten emellertid mellan ny- och gammalstavning. Det finns endast två belägg för ordet *plikt* i breven, och det ena är stavat med nystavning och det andra med gammalstavning. Den nya stavningsvarianten förekommer i ett brev från år 1896 och den gamla år 1902. Ordet *riktig* förekommer sju gånger i breven, och fem av dem är stavade med nystavning och två med gammalstavning. De gamla formerna med *gt* används i ett och samma brev från år 1900, och alla belägg för den nya varianten förekommer i brev som har skickats före detta. Ordet *släkt* förekommer oftast i breven, och det finns också mest variation i stavningen av det ordet. Det finns nio belägg för den nya varianten och sju för den gamla, och skribenten vacklar mellan de två varianterna ända till år 1902 (ex. 16 a). Efter detta använder han enbart stavningen med *kt* (ex. 16 b).

16 a) [...] men det är icke samma som **slägt** och vänner hemma i gamla landet. (Pihlgren 9.11.1902)

16 b) Jag känner mig nog ofta allena i verlden, jag har icke sett några **släktingar** på 12 år [...] (Pihlgren 20.10.1906)

6. ENGELSKANS INFLYTANDE

Språkkontakt uppstår när två eller flera olika språk används vid samma tidpunkt och på samma plats. Den kan uppstå i många vardagliga situationer, exempelvis på arbetsplatsen, men den kan även handla om att någon utvandrar till ett annat land för arbete. (Martola, Mattfolk & Sandström, 2014) Så är fallet också för informanten i denna studie, och man lägger ganska snabbt märke till inflytandet av det lokala språket i hans skrivning när man läser igenom breven. De flesta finska amerikautvandrare kunde inte alls engelska när de först anlände till det nya landet, och språklig anpassning gick långsamt för dem som bodde på samma ort med andra finländare (Pietilä, 1990: 335). Pihlgren bodde emellertid inte i ett sådant område, och redan år 1896 skriver han att han inte har talat svenska nästan på ett år (Pihlgren, 9.3.1896). Därtill behövde han avlägga ett språkprov under sitt första år i Förenta staternas armé för att bevisa att han behärskar det engelska språket (Pihlgren, 9.5.1895). Det finns således skäl att anta att Pihlgren tillägnade sig det lokala språket relativt snabbt.

I detta kapitel undersöker jag hur engelskans inflytande syns i brevmaterialet. Breven innehåller enskilda engelska ord som förekommer mitt i svenska meningar, längre engelska fraser samt svenska ord vars stavning har påverkats av engelskans stavning. Enligt Abrahamsson och Bylund (2012: 207) har flera studier visat att minskad användning av förstaspråket har en viss påverkan på en individs behärskning av det språket, exempelvis när man bor i ett område där förstaspråket inte används. Bland annat avvikelser i ordförrådet samt brott mot grammatiska regler är vanliga tecken på försämrade språkfärdigheter i förstaspråket. Språkförlust av detta slag kallas *attrition*. Det finns även vissa yttringar av *attrition* i brevmaterialet, och de diskuteras också i de följande avsnitten.

När en person använder två olika språk varav det ena är starkare än det andra, talar man ofta om *transfer*. Då blandas element från det starkare språket in i det andra språket. Transfer kan vara antingen positivt (*facilitering*) eller negativt (*interferens*). Att två språk blandas i ett och samma samtal är ett fenomen som ofta kallas *kodväxling*. (Einarsson, 2009: 99f.) Kodväxling kan ske inom samma mening eller inom samma ord, och den sker oftast undermedvetet (Park, 2013: 282). Ibland kan kodväxling dock ske medvetet, och då byter talaren språket för stilistiska syften. Kodväxling förknippas ofta med tvåspråkighet, men den är ett vanligt fenomen även hos personer vars kunskaper i ett andraspråk är bristande.

(Einarsson, 2009: 100f.) Enligt Kalliokoski (2009: 14) förekommer kodväxling även i skrivet språk.

Vid kodväxling finns det alltid ett *matrisspråk* (eng. *matrix language*), som fungerar som huvudspråk och som oftast bestämmer den grammatiska ramen i samtalet. De övriga språken som blandas in i matrisspråket kan exempelvis kallas *inbäddade språk* (eng. *embedded language*), men det finns även andra möjliga benämningar. (Kovács, 2009: 26) I Pihlgrens brev fungerar svenska som matrisspråk och engelska som inbäddat språk. Hur man kan skilja kodväxling från lån har länge varit en mycket omdiskuterad fråga bland kodväxlingsforskare, och det finns inte något definitivt svar. Många forskare anser att enskilda ord från ett annat språk ska betraktas som lån, medan längre fraser och satser är kodväxling. (Park, 2013: 296) Exempelvis Myers-Scotton (2002: 153) hävdar emellertid att det inte finns någon skillnad mellan lån och kodväxling.

Även om antalet engelska lånord i det svenska språket ökade kraftigt först efter andra världskriget, hade engelskan påverkat det svenska ordförrådet redan i flera århundraden före 1900-talet. Engelska lånord användes oftast för att beteckna engelska produkter eller företeelser, såsom engelsk valuta eller engelska titlar. (Stålhammar, 2010: 39, 41–44) Engelskans inflytande på det svenska språket förblev relativt obetydligt ända fram till 1700-talet, då engelskan blev en slags förmedlare av främmandespråkliga ord. Exempelvis ordet *te*, som ursprungligen är ett kinesiskt ord, kom in i svenskan från det engelska språket. Utöver maträttsord lånades in exempelvis ord som används inom sjöfartsbranschen. (Edlund & Hene, 1996: 55) På 1800-talet ökade användningen av engelska lånord med anledning av snabb industrialisering (Stålhammar, 2010: 52).

I denna undersökning räknas även enstaka engelska ord som kodväxling, och jag gör således inte någon skillnad mellan kodväxling och lån. Jag tar dock inte i beaktande sådana engelska ord som redan var etablerade i det svenska språket på 1800-talet. Jag använder Svenska Akademiens ordbok (<www.svenska.se>) som hjälpmedel för att skilja etablerade lån från kodväxling.

6.1 Emigrantspråket i Amerika

Amerikaexpeditionen 1971 var den första forskargruppen som kartlade det finlandssvenska emigrantspråket i Amerika (Ivars, 2019: 207f.). Under tre månaders resa intervjuade gruppen sammanlagt 606 informanter och samlade in nästan 400 timmar inspelningar (Huldén, 1972: 61). Det fanns två olika varieteter av emigrantspråket i Amerika, den så kallade amerikahögfinlandssvenskan och medförda dialekter. Dialektala särdrag bevarades framför allt i finlandssvenska sockenkolonier. Båda varieteterna hade dock rönt inflytande från engelskan, vilket försvårade utvecklingen av en enhetlig språknorm bland svenskspråkiga finländare i Amerika. (Ivars, 2019: 209f., 218) Andra generationens amerikafinlandssvenskar kunde inte kommunicera på svenska utan svårigheter (Reuter, 2015), och även församlingarna, som bildades av svenskspråkiga finländare i slutet av 1800-talet, bytte språk till engelska på 1940-talet (Ivars, 2019: 226).

Engelskans inflytande kan synas exempelvis i ordförrådet. Engelska ord har överförts till svenskan som direkta lånord, speciellt när det gäller substantiv som betecknar naturen eller kulturen i Amerika. Substantiv har böjts antingen enligt svenska genus eller engelsk *s*-plural. Den sistnämnda böjningen används dock endast vid ett fåtal ord. Engelska verb har också ofta överförts till svenskan, och de böjs vanligen enligt första deklinationen. Exempelvis engelskans *join* har blivit *djåina* på svenska. Överförda adjektiv och adverb förekommer inte lika ofta som substantiv och verb, men engelska samtalspartiklar har ofta lånats in i svenskan. De används för att binda ihop meningar. Exempelvis *well* används ofta i början av svar på frågor. Engelskan har påverkat även hur man använder svenska ord. Svenska ord har kopierats genom att ge ett bekant ord en ny betydelse. Exempelvis substantivet *kanna* används för att beteckna en burk, eftersom det liknar engelskans *can*. Därtill har flera verb fått nya betydelser. Ordet *stå* kan exempelvis betyda även 'stanna' eller 'bli kvar', och *leva* kan användas i betydelsen 'bo'. (Ivars, 2019: 220ff.)

6.2 Engelskan i breven

Det finns många olika slag av engelska ord och uttryck i breven, och det har inte varit helt oproblematiskt att indela dem i mindre kategorier för att underlätta analysen. Största delen av orden består av substantiv, men breven innehåller även engelska adjektiv, verb, samtalspartiklar, ett adverb och ett preposition. Därtill finns det många ord som endast delvis kan betraktas som engelska. Jag har delat in orden i två kategorier, varav den första består av substantiv och nominalfraser och den andra av adjektiv och adjektivfraser, adverb, verb, verbfraser, samtalspartiklar och prepositioner. Jag går igenom kategorierna en åt gången och presenterar orden med hjälp av tabeller. Slutligen redogör jag för andra mindre tecken på engelskans inflytande i Pihlgrens skrivning.

Jag har valt att betrakta substantiv och nominalfraser separat från de övriga ordklasserna, eftersom det finns rikligt med ord och uttryck som hör till denna kategori i brevmaterialet. De ord som tillhör de övriga ordklasserna är däremot så få att de presenteras i samma avsnitt. De två första kategorierna inbegriper endast sådana ord som tydligt är engelska. Detta betyder exempelvis att orden inte är böjda enligt svenska böjningsregler. Jag har emellertid valt att ta med även sådana ord där skribenten har gjort små stavfel. I dessa fall anges den korrekta stavningen inom parentes. Om skribenten har stavat ett ord på flera olika sätt, finns alla stavningsvarianterna i tabellen.

6.2.1 Substantiv och nominalfraser

De flesta engelska substantiv i brevmaterialet är enstaka ord som förekommer i svenska meningar. Jag har grupperat orden enligt deras betydelse och har lyckats identifiera tre ämnesgrupper som är mest framträdande. En ämnesgrupp som tydligt kan urskiljas när man betraktar substantiven är militära ord och uttryck, exempelvis titlar. Den andra gruppen utgörs av egennamn, såsom geografiska namn och namn på högtider. Jag har inte räknat med namn som inte kan översättas till svenska, såsom namn på städer. Den tredje gruppen är klart mindre än de två första, och den består av namn på sjukdomar. En stor del av de engelska substantiven i breven har emellertid inte någonting gemensamt och kan därigenom inte indelas i grupper på något vettigt sätt. Ämnesgrupperna och orden presenteras i tabellen nedan (Tabell 11), och de svårplacerade orden är listade under *övriga substantiv*.

Tabell 11. Engelska substantiv och nominalfraser.

Militären	Egennamn	Sjukdomar	Övriga substantiv
surveyor	Convention Hall	diarrhea	gratification
marksman	Iron Mountains	appendicitis	beer
Second löjtnant (lieutenant)	United States/U.S.	rheumatism	pay day
roughrider	Cuba		pantry
discharge/dis-charge	Thanks giving/Thanksgiving		acre
warrant officer	China		mile
troop	Golden Gate		trip
U.S. Engineer Corps	Manila bay/Manilla bay		sauce
United States Staff College			guitar
corporal			the cold world
commisined officer (commissioned)			tomato
noncommisined officer/non- commissioned officer			appetite
Legation Guard			practice
assistant Topographical Ingenören (Engineer)			gate
engineer			ranche (ranch)
Signal Corps			presidential election
			divorce-suit
			doctor
			west

Av de engelska ord som skribenten använder när han skriver om sin vardag i militären förekommer *troop* och *engineer* oftast. Det finns sammanlagt sju belägg för *troop* och fyra belägg för *engineer*. Skribenten använder dock även de svenska orden *trupp* och *ingenjör* genom hela samlingen. Han stavar svenskans *ingenjör* dock alltid som *ingenör*. Skribenten använder alltid svenskans *trupp* när ordet står i pluralis, men när ordet står i grundform

använder han både *trupp* och *troop* (ex. 17 a & 17 b). Båda orden förekommer till och med i ett och samma brev. Som det framgår av tabellen förekommer ordet *engineer* både ensamt (ex. 17 c) och i namn på truppslag, såsom *U.S. Engineer Corps*. Det finns dock färre belägg för engelskans *engineer* än för svenskans *ingenjör* i brevmaterialet. Exempelvis i titeln *assistant Topographical Ingenören* använder skribenten svenskans *ingenjör* även om de andra orden är engelska.

17 a) Numera är jag den bästa gymnasten i vår **troop** [...] (Pihlgren 18.1.1995)

17 b) Vi äro ungefär 60 st. i min **trupp** och hvarje trupp har vi skilda kasern i 2 våningar [...] (Pihlgren 9.5.1895)

17 c) Der voro c. 10.000 man Infanteri, Cavalleri, Artelleri, **Engineers** [...] (Pihlgren 9.11.1902)

Orden *marksman*, *discharge*, *corporal* och *non-commissioned officer* förekommer två gånger i breven. Ordet *marksman* skriver Pihlgren alltid med svenskans s-genitiv (ex. 18 a), men det betraktas som ett engelskt ord, eftersom det är klart annorlunda än det svenska ordet *prickskytt*. Skribenten har dessutom satt ut citattecken runt ordet, vilket kan tyda på att det är ett medvetet lån från engelskan. Ordet *corporal* har också skrivits med svenskans genitiv i breven (ex. 18 b), men jag har inkluderat det i tabellen av samma skäl som ordet *marksman*. Skribenten använder ordet *discharge* i betydelsen 'fullgöra sin tjänstgöring' (ex. 18 c), och med *non-commissioned officer* hänvisar han till sin rang som underofficer i Förenta staternas armé. Skribenten har satt ut citattecken även runt detta ord när han använder det för första gången (ex. 18 d).

18 a) Jag erhöill ”**Marksmans**” certifikat från krigsdepartementet [...] (Pihlgren 13.4.1897)

18 b) Tre veckor efter jag hade gått i krigstjenst var jag promoted till commis[si]oned officer med **Corporals** rang. (Pihlgren 20.5.1898)

18 c) När jag erhåller min **discharge** (d. 12 April 1898) skall jag sända [namn] och moster [namn] hvad jag är skyldig dem. (Pihlgren 5.2.1897)

18 d) [...] med en förändring att jag är herre nu ”**noncommiss[i]oned officer**”. (Pihlgren 3.2.1899)

Orden *surveyor*, *roughrider*, *United States Staff College*, *commissioned officer*, *Legation Guard*, *Signal Corps* och *warrant officer* förekommer endast en gång i brevsamlingen, och skribenten har använt citattecken vid nästan alla dessa uttryck. Endast *surveyor* och *Signal Corps* har skrivits utan citattecken, men skribenten har översatt ordet *surveyor* för mottagaren av brevet (ex. 19 a). Han har översatt även *United States Staff College* (ex. 19 b).

19 a) [...] jag hoppas få godt arbete som landtmålare el. hvad de kalla
surveyor (afvägare) [...] (Pihlgren 8.12.1895)

19 b) Detta är en storartad institution ”**United States Staff College**” På
svenska Förenta Staternas General Stabs Academie. (Pihlgren
20.10.1905)

Största delen av de ord som ingår i den andra gruppen är geografiska namn, såsom namn på länder och orter. Skribenten stavar *Cuba* alltid på engelskt vis, och det finns även flera belägg för *China* och *United States*. *Cuba* kan dock skrivas med *c* i stället för *k* även i det svenska språket (SAOB s.v. *Kuba*), och det kan således inte konstateras med säkerhet om det är fråga om engelskans inflytande. Det framgår av brevmaterialet att skribenten inte är helt säker hur *Kina* borde stavas. Han använder oftast engelskans *China*, men det finns även ett belägg för svenskans *Kina*. I ett av breven har skribenten börjat skriva *Kina*, men han har strukit över det och skrivit *China* i stället (ex. 20 a). Till sitt nya hemland hänvisar skribenten oftast med förkortningen *U.S.* (ex. 20 b), men det finns även två belägg för *United States*. Svenskans *Förenta staterna* förekommer först i ett brev från år 1901, och efter detta använder skribenten det svenska namnet på landet oftare än den engelska förkortningen.

20 a) [...] jag har funderat på att endera begynna affären här i ~~Kin~~ **China**
eller också göra en resa hem. (Pihlgren 26.1.1901)

20 b) Jag kommer icke tillbaka till **U.S.** förrän Sept. 1913. (Pihlgren
11.12.1910)

Andra engelska geografiska namn eller ortnamn som nämns i brevmaterialet är *Convention Hall*, *Iron Mountains*, *Golden Gate* och *Manila bay*. Skribenten har satt ut citattecken runt *Convention Hall* och *Iron Mountains* samt förklarat på svenska vad de är. Det finns däremot inte några citattecken runt *Golden Gate*, och skribenten har inte översatt namnet. Det finns

två belägg för *Manila bay* eller *Manilla bay* i breven, och skribenten har inte använt några citattecken eller översatt namnen. Han ger emellertid en noggrann beskrivning av hur bukten och dess omgivning ser ut, och det blir troligtvis tydligt för brevmottagaren att det är fråga om något slags vattenområde. Det enda engelska egennamn som inte är något geografiskt namn är ett namn på en högtid. När skribenten berättar om firandet av tacksägelsedagen i Amerika, använder han det engelska namnet *Thanksgiving*. Skribenten använder citattecken när han först introducerar namnet på högtiden för brevmottagaren (ex. 21).

21) Idag "Torsdagen d. 26 Nov." är en af amerikanernas få stora högtidsdagar, det är neml. "**Thanks giving**". (Pihlgren 26.11.1896)

I den tredje gruppen finns endast tre ord: *diarrhea*, *appendicitis* och *rheumatism*. Ordet *diarrhea* förekommer två gånger i brevmaterialet, och skribenten har använt två olika stavningar. Först skriver han *diarrhea*, och senare stavar han ordet helt på engelskt vis, det vill säga *diarrhea*. I äldre svenska har ordet *diarré* stavats även *diarrhée* (SAOB s.v. *diarré*), och det kan vara anledningen till att skribenten också stavar ordet med *h* när det förekommer för första gången. Skribenten har dock redan då använt *a* i slutet av ordet, vilket kan vara ett tecken på engelskans inflytande. I det andra belägget för ordet har skribenten utelämnat accenttecknet över *e*, och stavningen motsvarar därigenom helt engelskt skrivsätt. Ordet *appendicitis* förekommer tre gånger i breven, och skribenten använder alltid det engelska uttrycket i stället för svenskans *appendicit* eller *blindtarmsinflammation*. Skribenten skriver också alltid *rheumatism* i stället för *reumatism*. I detta fall är det dock inte nödvändigtvis fråga om engelskans inflytande, eftersom ordet har stavats *rheumatism* även i äldre svenska (SAOB s.v. *reumatism*).

En stor del av de övriga substantiv och nominalfraser som inte passar i de andra grupperna förekommer endast en gång i brevmaterialet. Ordet *tomato* samt måttenheterna *acre* och *mile* är de enda orden som förekommer oftare än en gång i breven. Ordet *tomato* står alltid i pluralis och böjs med engelskans s-plural (ex. 22 a). Skribenten använder alltid *acre* i stället för *tunnland*, men han använder även *mil* och *engelsk mil* vid sidan av *mile*. Det första belägget för *mile* finns i ett brev från år 1896, medan *mil* inte förekommer i breven förrän år 1900. Därefter använder skribenten det svenska ordet oftare än det engelska. Både *acre* och *mile* förekommer också alltid i pluralis samt böjs med s-ändelse (ex. 22 b & 22 c).

- 22 a) [...] vindrufvor, **tomatos** sköna saftliga m.m. (Pihlgren 25.9.1895)
- 22 b) Jag kan få 160 **acres** just för hvad stämplrar och papper kostar neml. c. 50 dollars. (Pihlgren 26.7.1902)
- 22 c) Vi hade stora fältmanöfver med Ft Riley c. 200 **miles** härifrån [...] (Pihlgren 26.11.1896)

Största delen av de övriga substantiv som förekommer endast en gång i brevmaterialet har inte särskilts från svenska meningar med citattecken. Sådana ord är *beer*, *pay day*, *trip*, *sauce*, *guitar*, *appetite*, *practice*, *presidential election*, *doctor* och *west*. Av dessa har skribenten förklarat endast ordet *beer* för brevmottagaren (ex. 23 a).

- 23 a) Detta öl el. **beer** som de kalla det är ungefär hälften så starkt som vårt flasköl hemma. (Pihlgren 25.9.1895)

Det är inte helt oproblematiskt att bestämma vilka ord som kan betraktas som kodväxling och när det är fråga om lånord som skribenten möjligtvis har använt även före sin utvandring. Så är fallet exempelvis med orden *trip*, *sauce* och *guitar*. Enligt Svenska Akademiens ordbok har dessa ord haft flera olika ordformer i det svenska språket. Skribenten har använt dessa ord i brev från år 1896, 1897 och 1898. Han har dock skrivit *sås* i stället för *sauce* år 1895, och därför är det möjligt att han senare börjar använda stavningen *sauce* på grund av engelskans inflytande. Det finns även ett belägg för *tripp* i stället för *trip*, men det förekommer senare i brevmaterialet. Skribenten vacklar mellan engelska och svenska även i samband med orden *practice*, *doctor* och *west*. År 1900 använder skribenten ordet *träning*, och år 1912 skriver han *practice* (ex. 24 a). Ordet *läkare* förekommer sammanlagt tre gånger under åren 1895 och 1906, och skribenten använder engelskans *doctor* år 1904 (ex. 24 b). Den sista förekomsten av ordet *väst* eller *vest* är från år 1902, och engelskans *west* används tio år senare (ex. 24 c).

- 24 a) [...] jag icke talat mitt modersmål på jag vet icke huru många år, den enda **practice** jag haft är när jag skrifver hem. (Pihlgren 29.12.1912)
- 24 b) [...] **doctor** och mediciner kostade mig en vacker summa för nära ett år. (Pihlgren 8.11.1904)
- 24 c) [I]mus där jag nu är, har c. 5.000 inv. och är omkring 16 eng. mil **west** från Manila [...] (Pihlgren 29.12.1912)

En del av de engelska ord som hör till gruppen *övriga substantiv* har markerats med citattecken, vilket kan tyda på att skribenten har velat särskilja dem från meningarna, som annars är skrivna på svenska. Han har satt ut citattecken kring orden *pantry*, *gate*, *ranche* och *divorce-suit* samt nominalfrasen *the cold world*. Därtill har han förklarat vad dessa uttryck betyder på svenska, som i följande exempel:

25 a) Jag hade arbete för en månad i California på en ”**ranche**” el. herrgård
om 2.000 acres [...] (Pihlgren 3.9.1901)

25 b) [...] här äro al[l]tför många ”**divorce-suits**” skiljsmessor. (20.10.1906)

6.2.2 Övriga ordklasser

Utöver substantiv innehåller breven även engelska adjektiv och adjektivfraser, ett adverb, verb och verbfraser, samtalspartiklar och en preposition. Det finns avsevärt färre ord och uttryck som hör till dessa ordklasser, och därför presenteras de i en och samma tabell (Tabell 12). Orden är grupperade enligt ordklasser och frastyper, och jag har tillagt eventuella korrigeringar av skrivfel inom parentes efter orden.

Tabell 12. Engelska adjektiv, adjektivfraser, adverb, verb, verbfraser, samtalspartiklar och prepositioner.

Adjektiv & adjektivfraser	Adverb	Verb & verbfraser	Samtalspartiklar	Prepositioner
perfect	now and again	var/blifvit promoted	well	after
all right		vill (will)	oh yes	
excellent		är in commande (command)		
on charge of quarters		help your self		
		är dis-charged		
		gå bankrupt		

Det finns sammanlagt tre engelska adjektiv i brevmaterialet: *perfect*, *all right* och *excellent*. Adjektiven står inom citattecken, men skribenten har inte översatt dem till svenska eller förklarat vad de betyder. När skribenten använder ordet *perfect*, citerar han en tidning (ex. 26 a), men sättet på vilket skribenten använder uttrycken *all right* och *excellent* tyder på att han medvetet byter språket för att skapa en stilistisk effekt (ex. 26 b & 26 c). Det finns även en adjektivfras i breven: *on charge of quarters*. Den har skribenten markerat med citattecken, men han har inte förklarat vad den betyder på svenska (ex. 26 d).

26 a) Tidningar sade att kartorna voro ”**perfect**” och föredraget i sig sjelf ett af de bästa. (Pihlgren 5.2.1897)

26 b) Din fotografi är ”**all right**”. (Pihlgren 13.4.1897)

26 c) Jag har en utomordentlig appetite och magen är i ”**excellent**” tillstånd. (Pihlgren 24.10.1898)

26 d) [...] Sergeant ”**on charge of quarters**” inspekterar sängarna att allt är som sig bör, och rap[p]orterar till högvakten. (Pihlgren 4.1.1898)

Det enda engelska adverbet som förekommer i materialet är frasen *now and again*. Frasen står inom parentes, och skribenten har först skrivit den på svenska (ex. 27 a).

27 a) Jag läste häromdagen igenom alla gamla bref, som jag sparat. [...] Jag brukar neml. läsa dem (nu och åter) (**now and again**) emellanåt [...] (Pihlgren 20.10.1906)

Brevmaterialet innehåller sammanlagt fem verbfraser, som antingen dels eller helt är engelska. I fraserna *var promoted*, *är in commande*, *är dis-charged* och *gå bankrupt* är det ena ledet svenska och det andra engelska. Av de engelska uttrycken i dessa fraser står endast *in commande* inom citattecken, och skribenten har inte översatt uttrycken till svenska (ex. 28 a & 28 b). Den enda frasen som helt är engelska är *help your self*, och skribenten har placerat den inom parentes (ex. 28 c). En intressant aspekt i verben är skribentens användning av verbet *vill*. Naturligtvis använder han det i betydelsen ’vilja’, men år 1898 börjar han även använda det på samma sätt som det engelska hjälpverbet *will* (ex. 28 d). Det finns sammanlagt tolv fall i vilka *vill* fungerar som hjälpverb för att beteckna futurum.

- 28 a) För tillfället **är** jag ”**in commande**” af ”Gate 62” d.v.s. den sydvestra porten till Pekin[g] [...] (Pihlgren 26.1.1901)
- 28 b) Om landsgubbarna därhämna hade att betala för dagsvarkare uti skördefälten samma pris som här, [...] så skulle de **gå bankrupt**. (Pihlgren 1.7.1907)
- 28 c) [...] om de endast skulle kallat mig in och sagt (**help your self**) (Pihlgren 18.1.1895)
- 28 d) [namn] kan gå och helsa honom från mig och säg att jag **vill skrifva** till honom inom några dagar, eller så snart jag landat. (Pihlgren 30.7.1900)

Gruppen *samtalspartiklar* innehåller två ord, *well* och *oh yes*. Båda orden förekommer endast en gång i materialet. Samtalspartiklar eller diskurspartiklar används exempelvis för att strukturera konversationen (Aase, 2010). När skribenten inleder en mening med *well*, signalerar det ett skifte i fokus (ex. 29 a). Han flyttar bort fokuset från de gamla, hårda tiderna till framtiden. Uttrycket *oh yes* förekommer också före en mening, när skribenten kommer på någonting intressant att berätta för brevmottagaren (ex. 29 b).

- 29 a) **Well**, det är öfver nu, och jag hoppas jag icke behöfva genomgå en sådan kur till. (Pihlgren 4.5.1896)
- 29 b) Jag vet icke hvad mer jag kan skrifva, som skulle intress[er]a, Mamma.
Oh yes! Jag har altsom oftast fått höra från [namn], [namn]’s son.
(Pihlgren 8.11.1904)

Den sista gruppen i tabellen är prepositioner, och den innehåller endast ett ord, *after*. Ordet förekommer i ett brev från år 1911, och det har inte markerats med citattecken (ex. 30 a), vilket kan exempelvis betyda att skribenten har skrivit *after* i stället för *efter* av misstag. Det sista belägget för *efter* förekommer dock år 1906.

- 30 a) [...] jag har icke haft rheumatism sedan 1898 **after** fälttåget i Cuba.
(Pihlgren 14.2.1911)

6.2.3 Andra tecken på engelskans inflytande

Utöver engelska ord och uttryck finns det även andra subtilare tecken på att engelskan småningom påverkar Pihlgrens skrivning. En ändring som man tämligen snabbt lägger märke till är att bokstaven *k* byts mot *c*. Det finns flera belägg för denna ändring i materialet, exempelvis i samband med substantiven *kapten*, *fortifikation*, *klimat* och *spekulation*. De sista beläggen för de tre förstnämnda orden är skrivna med *c*: *capten*, *fortification* och *climat*. Ordet *spekulation* har däremot skrivits med *c* (*speculation*) när det förekommer för första gången, och de övriga beläggen är skrivna med *k*. Skribenten stavar även månaden *oktober* med *c* (*October*) flera gånger i samlingen, men han använder de engelska namnen även i samband med några andra månader, exempelvis *May*.

En likadan ändring i Pihlgrens skrivning är vacklandet mellan *f* och *ph*. Detta förekommer exempelvis vid orden *foto*, *fotografi* samt vid landsnamnet *Filippinerna*. Beläggen för *photo* och *photografi* eller *photographi* förekommer i brev från år 1897, 1904 och 1906. Det sista belägget för både *foto* och *fotografi* förekommer år 1902. Det kan således konstateras att skribenten tillägnar sig det engelska stavningssättet i dessa fall. Vid landsnamnet *Filippinerna* är denna utveckling dock inte lika tydlig. Skribenten stavar namnet med *f* i brev från år 1898, 1910 och 1912, och stavningen med *ph* (*Phillipinerna*) förekommer år 1900, 1911 och 1913. Skribenten vacklar också vid stavningen av andra landsnamn och nationaliteter, såsom *Kina*. Han stavar exempelvis ordet *kinesisk* både med *k* och med *ch* (*Chinesisk*).

Användningen av pluraländelsen *-s* är också en tydlig följd av språkmötet mellan engelska och svenska. För det mesta använder skribenten *s*-plural med de engelska ord som lades fram i avsnitt 6.2.1, såsom *tomatos*, *Engineers*, *miles* och *acres*. Därtill får exempelvis valutauttryck (*dollars*, *cents*) och benämningar på oväder (*cyclons*, *tornados*) pluraländelsen *-s*. Dessa är sådana ord som troligtvis inte användes ofta i Finland, eftersom man hade en skild valuta och det fanns inte lika hårda stormar i Nordeuropa som i Amerika och Asien. Därtill använder skribenten *s*-plural vid ord som *orders* och *patents*. Även användningen av apostrof före genitiv-*s* visar att skribenten har tillägnat sig engelska skrivvanor. Den första förekomsten av engelsk apostrofgentiv är redan i ett brev från år 1896, och det finns sammanlagt fem olika fall där skribenten använder den, om ortnamn som *David's Island* inte räknas med.

7. SAMMANFATTANDE DISKUSSION

I denna avhandling har jag studerat emigrantbrev skrivna av en finlandssvensk amerikautvandrare under åren 1894–1913. Avhandlingens syfte var att utreda hur de språkförändringar som pågick under sekelskiftet 1900 syntes i skribentens språk samt hur engelskan påverkade språket i breven. Skribenten föddes i Helsingfors och genomgick studier i Svenska reallyceum samt i Industriskolan, men det finns inte närmare uppgifter om vilken finlandssvensk dialekt han talade. I Amerika bodde skribenten inte i något svenskspråkigt invandrarområde utan han var officer i Förenta staternas armé samt reste till flera olika städer och länder under sin tjänstgöring. Analysmetoden i denna avhandling var dels kvalitativ och dels kvantitativ innehållsanalys. Jag använde mig av kvalitativ närläsning för att noggrant kartlägga de olika särdragen i skribentens språkanvändning.

I kapitlet om emigration till Nordamerika, 1800-talets skrivkultur och språkförändringar gavs bakgrundsinformation om det studerade ämnet, och de egentliga forskningsfrågorna besvarades i två olika kapitel. Syftet var att utreda hur ord med *t*-ljud, *v*-ljud, *ä*-ljud och *k*-ljud framför *v* eller *t* stavas i breven samt om det sker några ändringar i stavningen. Därtill ville jag veta vilka engelska ord som används i breven och i vilka sammanhang engelskan används. Båda analyskapitlen inleddes med en beskrivning av det fenomen som studerades i brevmaterialet, och efter detta presenterades resultaten med hjälp av tabeller och exempel från materialet. Det första analyskapitlet (kapitel 5) handlade om ändringar i svenska språkets ortografi och hur de gamla eller de nya stavningsvarianterna syns i skribentens skrivning, och i det andra kapitlet (kapitel 6) redogjordes för det engelska språkets inflytande på skribentens skrivvanor.

Resultaten påpekar att skribenten ofta föredrar gammalstavning, och avvikelser från denna norm förekommer tämligen slumpmässigt. Det förekommer emellertid exempel på nystavning vid de flesta ljud, och antalet belägg ökar med tiden i några fall. Det förekommer mest variation vid stavningen av *ä*-ljudet, och det finns flera belägg för nystavning i de nyare breven speciellt vid ord med långt *ä*-ljud. Av resultaten framgår det också att skribenten ibland tillämpar olika stavningsregler för olika ord även när det gäller ett och samma ljud; han skriver exempelvis alltid *lemna* med *e* medan ordet *sända* stavas oftast med *ä*. Vid *v*- och *t*-ljuden är skribentens stavning mycket konsekvent, och han föredrar tydligt de gamla stavningsvarianterna. Det finns ett fåtal ord där *v*-ljudet stavas enligt nystavning, men

beläggen är så få att det är omöjligt att veta om det är fråga om medveten ändring i stavning eller enskilda misstag. Skribenten använder gammalstavning också i samband med *k*-ljudet före *v*, men det finns flera belägg för nystavning vid *k*-ljudet före *t*. Flera av de ord där *k*-ljudet står före *t* har först skrivits enligt nystavning, och skribenten senare ersätter dem med gamla stavningsvarianter. Ordet *släkt* börjar skribenten dock stava enbart med nystavning i de senare breven.

Det är inte förvånande att de gamla stavningsvarianterna är mer framträdande än de nya, eftersom skribenten föddes år 1871, och det är sålunda sannolikt att han började lära sig att skriva innan stavningsreformen kom igång i Finland. Enligt Piipponen (2020: 149) kan åldern vara en viktig faktor när det gäller stavning. Hennes undersökning visar att personer som är födda kring decennieskiftet 1860 tydligt föredrar gammalstavning medan de som är födda ungefär ett decennium senare använder fler nya stavningsvarianter. Detta kan i någon mån synas även i resultaten av min studie, eftersom skribenten använder både gamla och nya stavningsvarianter, även om antalet belägg för nystavning är färre. Att de reformerade stavningsformerna i vissa fall inte förekommer i början av korrespondensen kan innebära att skribenten har rönt inflytande exempelvis från de brev som han har tagit emot från hemlandet. Detta kan dock inte bevisas utan tillgång till den andra parten av korrespondensen. Det framgår emellertid av breven att någon skickade finska tidningar till Pihlgren (Pihlgren, 18.1.1895), och han kunde således läsa exempelvis Nya Pressen, där rättstavningsfrågor diskuterades flitigt i slutet av 1800-talet (se mer om diskussionen i Mustelin, 2004: 45–63).

Anledningen till att skribenten i några fall har övergått från de nya stavningsvarianterna till de gamla, såsom vid orden *riktig* och *sända*, kan exempelvis vara den språkförlust som sker när man bor i ett område där förstaspråket inte används. Eftersom svenska stavningsregler var mycket inkonsekventa före stavningsreformen, kan det vara möjligt att skribenten småningom glömde reglerna. Dessutom konstaterar han många gånger i breven att det är svårt för honom att skriva svenska (Pihlgren, 10.2.1908). Vacklandet mellan *ä* och *e* vid *ä*-ljudet kan dock få sin förklaring även av skillnaderna mellan finlandssvenskt och sverigesvenskt uttal. De mer ljudenliga stavningsreglerna kan ha varit svåra att tillägna sig för en finlandssvensk person (se avsnitt 5.2.1).

Vad angår engelska ord och uttryck i brevmaterialet, är substantiv den mest framträdande ordklassen. Den fackterminologi som används i armén utgör en stor del av engelska uttryck

i breven, vilket exempelvis kan bero på att skribenten inte känner till de svenska motsvarigheterna till olika titlar och begrepp. En orsak kan också vara att den terminologi som används i armén ofta är importord, som förr kunde skrivas på flera olika sätt (se t.ex. SAOB, 2008: s.v. *trupp*). Skribenten använder dock ofta de svenska motsvarigheterna vid sidan av de engelska termerna. En stor del av substantiven i breven kan inte grupperas på något sätt och de förekommer oftast endast en gång i materialet. Vid sidan av substantiv innehåller breven även engelska adjektiv, adverb, verb, samtalspartiklar och en preposition. Resultaten liknar i stor mån de fynd som Ivars (2019: 220ff.) lyfter fram i sin utredning gällande emigrantspråket i Amerika; engelska ord överförs till svenskan och svenska ord får nya betydelser.

En stor del av engelska ord och uttryck har särskilts från svenska meningar med citattecken eller satts inom parentes. Enligt Tidigs (2014: 58) används sådant ”avvikande typografi” ofta i litterära verk för att markera främmande ord som främmande. Detta kan också ha varit avsikten med citattecken och parenteser i Pihlgrens skrivning. Det skulle innebära att han byter språket medvetet exempelvis för att skapa någon stilistisk effekt. Det är också möjligt att skribenten vill berätta för brevmottagaren vad orden och uttrycken heter på engelska, speciellt då skribenten översätter uttrycken till svenska. Det bör dock beaktas att skribenten har förklarat även uttryck som inte står inom citattecken eller parentes, och därför är det svårt att urskilja vilka engelska uttryck som används medvetet och vilka som kan betraktas som omedvetna språkbyten. Skribenten berättar redan i ett brev från år 1900 att han tänker på engelska och att det därför är svårt för honom att skriva svenska (Pihlgren, 16.4.1900). Detta syns i små förändringar i hans stavning.

Materialet i denna studie var omfattande, och det har gjort det möjligt att analysera skribentens språk mycket grundligt. Studien ger en mångsidig inblick i emigrantspråkets olika särdrag samt kastar ljus över hur språket förändras när man använder sitt modersmål mycket sällan. Det är också ett intressant resultat att en emigrant i någon mån håller sig à jour med ändringar som sker i hans modersmål efter utvandringen. Faktumet är ändå att alla breven var skriva av en och samma person, och detta betyder att resultaten av denna studie inte kan generaliseras. Därtill gav studien tämligen svårtolkade resultat, och det finns inte några tydliga anledningar till förändringarna i Pihlgrens skrivning. Det skulle vara intressant att jämföra detta brevmaterial med andra emigrantbrev, och därigenom skapa en mer generell bild av de förändringar som sker i emigranternas språk.

I fortsatta studier skulle jag vilja fortsätta med brevforskning och fördjupa mig speciellt i 1800- och 1900-talets amerikabrev. Detta tema är nära mitt hjärta, eftersom jag är släkt till några personer som flyttade till Nordamerika kring sekelskiftet 1900 och vars avkomlingar fortfarande bor där. Det finns rikligt med forskning om emigrantbrev och deras innehåll, men det finns en lucka i emigrantforskning, nämligen hur de som stannade i det förra hemlandet förhöll sig till utvandringen (Liljewall, 2007: 68). Det skulle vara intressant att kartlägga vilka saker dessa personer skriver om i de brev som har skickats till amerikautvandrare. Jag skulle vilja veta vilka saker som de tyckte skulle intressera dem som lämnade landet och vilka saker de själva ville veta om det nya landet. Det är svårt att få tag på brev som har skickats till Amerika, och därför skulle en sådan studie kräva mycket tid. Jag anser ändå att den skulle ge en ny synvinkel på emigrationen och dess följder.

LITTERATURFÖRTECKNING

Material

Migrationsinstitutet:

Yhdysvaltain armeijan upseerina toimineen Pihlgrenin (1894–1913) kirjeitä äidilleen ja sisarelleen. Ark:no 028/2002.

E-brev

Heinilä, Jarno <jarno.heinila@migrationinstitute.fi>. ”SV: Digiaineistot siirtolaisinstituutin sivuilla” [e-post]. Personligt e-brev till Anu Hannula, 29.1.2021.

Övrig litteratur

Aase, Maja, 2010: *Småordens olidliga skönhet*. I: *Språktidningen*. [Citerat 15.10.2021]. Tillgänglig: <<https://spraktidningen.se/2010/04/smaordens-olidliga-skonhet/>>.

Abrahamsson, Niclas & Emanuel Bylund, 2012: Andraspråksinläring och förstaspråksutveckling i en andraspråksmiljö. I: *Flerspråkighet – en forskningsöversikt*. Red. av Hyltenstam, Kenneth; Axelsson, Monica & Inger Lindberg. Stockholm: Vetenskapsrådet. S. 153–146.

af Hällström-Reijonen, Charlotta, 2009: Finlandssvensk språkvård – en resultatrik ideologi? I: Omdal, Helge & Rune Røstad: *Språknormering – i tide og utide?* Oslo: Novus forlag. S. 157–170. Tillgänglig: <http://www.kotus.fi/files/1262/hallstrom_norm.pdf>.

af Hällström-Reijonen, Charlotta, 2010: Ett sekel av kamp mot finlandismer. Tre försök att mäta språkvårdens effekt. I: *Maal och minne* 2. S. 102–133. Tillgänglig: <<https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/66650/finlandismer.pdf?sequence=1>>.

af Hällström-Reijonen, Charlotta, 2012a: Utrensning av barbarismer från Gutenberg till Bergroth – Svensk språkvård i Finland från 1900-talet till i dag (del 1). I: *Språkbruk*. [Citerat 22.7.2021]. Tillgänglig: <<https://www.sprakbruk.fi/-/utrensning-av-barbarismer-fran-gutenberg-till-bergroth-svensk-sprakvard-i-finland-fran-1900-talet-till-i-dag-del-1->>.

af Hällström-Reijonen, Charlotta, 2012b: Från skönlitterära redigeringar till Google – Svensk språkvård i Finland från 1800-talet till i dag (del 2). I: *Språkbruk*. [Citerat 22.7.2021]. Tillgänglig: <<https://www.sprakbruk.fi/-/fran-skonlitterara-redigeringar-till-google-svensk-sprakvard-i-finland-fran-1800-talet-till-i-dag-del-2->>.

af Hällström-Reijonen, Charlotta, 2012c: *Finlandismer och språkvård från 1800-talet till idag*. Helsingfors: Helsingfors universitet. Tillgänglig: <<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/28954/finlandi.pdf?sequence=1>>.

Bergman, Gösta, 1984: *Kortfattad svensk språkhistoria*. Andra upplagan. Stockholm: Prisma Magnum.

Callin, Markella, 2016: Det stavas revolution! I: *Språktidningen*. [Citerat 7.4.2021]. Tillgänglig: <<https://spraktidningen.se/artiklar/2016/08/det-stavas-revolution>>.

Creswell, John W. & J. David Creswell, 2018: *Research Design. Qualitative, Quantitative & Mixed Methods Approaches*. Femte upplagan. Thousand Oaks: SAGE Publications.

Edlund, Lars-Erik & Birgitta Hene, 1992: *Lånord i svenskan. Om språkförändringar i tid och rum*. Andra upplagan. Stockholm: Nordstedts förlag.

Einarsson, Jan, 2009: *Språksociologi*. Andra upplagan. Lund: Studentlitteratur.

Freudenthal, Axel Olof, 1886: *Svensk rättskrifningslära på grundvalen af nordiska rättstafningsmötets öfvergångsförslag och med särskildt afseende på Finland*. Tredje upplagan. Helsingfors: Edlund.

Haavisto, Camilla, 2011: *Conditionally One of "Us". A Study of Print Media, Minorities and Positioning Practices*. Helsingfors: Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet. Tillgänglig: <<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/26235/conditio.pdf?sequence=1&isAllowed=y>>.

Hagelstam, Sonja, 2014: *Röster från kriget: en etnologisk studie av brevdialoger mellan frontsoldater och deras familjer 1941–1944*. Åbo: Åbo Akademis förlag. Tillgänglig: <https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/94379/hagelstam_sonja.pdf?sequence=2&isAllowed=y>.

Hansén, Sven-Erik, 1988: *Folkets språk i folkets skola: Studier i modersmålsämnets mål- och innehållsfrågor i den svenska folkskolan i Finland 1866–1927*. Åbo: Åbo Akademis Förlag.

Hazellius, Arthur, 1871: *Om svensk rättstafning. 2. Redogörelse för Nordiska rättstafningsmötets förslag till ändringar i det svenska stafningsättet jämte berättelse om mötet*. Stockholm: P.A. Nordstedt & söner.

Hellberg, Staffan, 2005: Nusvenskans ålder. I: *Språk i tid. Studier tillägnade Mats Thelander på 60-årsdagen*. Red. av Melander, Björn; Bergman-Claeson, Görel; Josephson, Olle; Larsson, Lennart; Nordberg, Bengt & Carin Östman. Uppsala: Uppsala universitet. S. 142–151.

Hufvudstadsbladet, 1922: Dödsfall. I: *Hufvudstadsbladet* 31.12.1922, s. 13.

Ivars, Ann-Marie, 2019: Emigrantspråk – i Amerika, Argentina och Sverige. I: *Finländsk svenska från 1860 till nutid*. Red. av Marika Tandefelt. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 203–242.

Ivars, Ann-Marie, 2020: *Amerikaminnen: Återvandrare och invandrare berättar*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Kalhama, Maija-Liisa & Kimmo Koiranen, 1986: Siirtolaiskirjeet siirtolaistutkimuksen lähteinä. I: *Siirtolaisuus-Migration*, 13(4). S. 25–29. [Citerat 9.4.2021]. Tillgänglig: <<https://siirtolaisuus-migration.journal.fi/article/view/94790>>.

Kalliokoski, Jyrki, 2009: Koodinvaihto ja kielitaito. I: *Kielet kohtaavat*. Red. av Kalliokoski, Jyrki; Kotilainen, Lari & Päivi Pahta. Helsingfors: Suomen Kirjallisuuden Seura. S. 309–330.

Kauranen, Kaisa, 2013: Mitä ja miksi kansa kirjoitti? I: *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Red. av Laitinen, Lea & Kati Mikkola. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Keravuori, Kirsi, 2011: Itseoppineet ihmiset kirjeenkirjoittajina: Perhekirjeenvaihtoa 1860-luvun saaristosta. I: *Kirjeet ja historiantutkimus*. Red. av. Leskelä-Kärki, Maarit; Lahtinen, Anu & Kirsi Vainio-Korhonen. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S. 163–191.

Kero, Reino, 1996: *Suureen länteen: siirtolaisuus Suomesta Yhdysvaltoihin ja Kanadaan*. Åbo: Migrationsinstitutet.

Kovács, Magdolna, 2009: Koodinvaihto ja kielioppi. I: *Kielet kohtaavat*. Red. av Kalliokoski, Jyrki; Kotilainen, Lari & Päivi Pahta. Helsingfors: Suomen Kirjallisuuden Seura. S. 24–49.

Lahtinen, Anu; Leskelä-Kärki, Maarit; Vainio-Korhonen, Kirsi & Kaisa Vehkalahti, 2011: Kirjeiden uusi tuleminen. I: *Kirjeet ja historiantutkimus*. Red. av. Leskelä-Kärki, Maarit; Lahtinen, Anu & Kirsi Vainio-Korhonen. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S.9–27.

Lehti-Eklund, Hanna, 2020: Inledning. I: *Handel med konst: Språk och dialog i Paul Sinebrychoffs brevsamling från sekelskiftet*. Red. av Lehti-Eklund, Hanna & Beatrice Silén. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 11–28.

Lehti-Eklund, Hanna & Beatrice Silén (red.), 2020: *Handel med konst: Språk och dialog i Paul Sinebrychoffs brevsamling från sekelskiftet*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Leino-Kaukiainen, Pirkko, 2007: Suomalaisten kirjalliset taidot autonomian kaudella. Historiallinen aikakauskirja 4. Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto. S. 420–438.

Liljewall, Britt, 2007: *”Ack om du vore här”: 1800-talets folkliga brevkultur*. Stockholm: Nordiska museets förlag.

Loman, Bengt, 1986: En inrättning, ägnad endast til Språkets förbättring. I: *Svenska Akademien och svenska språket. Tre studier*. Allén, Sture; Loman, Bengt & Bengt Sigurd. Stockholm: Nordstedts förlag. S. 1–141.

Martola, Nina; Mattfolk, Leila & Caroline Sandström, 2014: När språk möts. I: *Språkbruk*. [Citerat 9.9.2021]. Tillgänglig: <<https://www.sprakbruk.fi/-/nar-sprak-mots>>.

Migrationsinstitutet, s.a.: Gör en donation. I: *Siirtolaisuusintituutti.fi*. [Citerat 16.4.2021]. Tillgänglig: <<https://siirtolaisuusinstituutti.fi/sv/institut/gor-en-donation/>>.

Migrationsinstitutet, 2020: Siirtolaisuuskokoelmien hankintapolitiikka. I: *Siirtolaisuusinstituutti.fi*. [Citerat 16.4.2021]. Tillgänglig: <https://siirtolaisuusinstituutti.fi/wp-content/uploads/2020/12/liite-13_siirtolaisuuskokoelmat_hankintapolitiikka.pdf>.

Mustelin, Olof, 2004: *Stafva eller stava? Svenska rättstavningssträvanden i Finland i slutet av 1800-talet*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet

Myers-Scotton, Carol, 2002: *Contact linguistics. Bilingual Encounters and Grammatical Outcomes*. New York: Oxford Linguistics.

Myhrman, Anders, 1972: *Finlandssvenskar i Amerika: The Finland-Swedes in America*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Nordlund, Taru, 2013: Keskustelua yli ajan ja paikan. I: *Kynällä kyntäjät: kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Red. av Laitinen, Lea & Kati Mikkola. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Park, Hyeon-Sook, 2013: Kodväxling som grammatiskt genomen – exemplet svenska-koreanska. I: *Svenska som andraspråk – forskning, undervisning och samhälle*. Red. av Hyltenstam, Kenneth & Inger Lindberg. Andra upplagan. Lund: Studentlitteratur. S. 281–309.

Pehkonen, Erkkä, 2015: Kirjetutkimuksen etiikka. Yksityistä sota-ajan kirjeenvaihtoa tutkivan eettismetodologiset haasteet. I: *Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*. Red. av Tikka, Marko; Taskinen, Ilari & Seija-Leena Nevala-Nurmi. Tampere: Postimuseo/Tampereen Historiallinen Seura. S. 60–73.

Persson, Kristina, 2005: *Svensk brevkultur på 1800 talet. Språklig och kommunikationsetnografisk analys av en familjebrevväxling*. Uppsala: Uppsala universitet. Tillgänglig: <<http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:167415/FULLTEXT01.pdf>>.

Persson, Kristina, 2008: ”Äfven i dag några rader”: *Familjebrevskrivning på 1800-talet*. Stockholm: Hallgren och Fallgren.

Pettersson, Gertrud, 2005: *Svenska språket under sjuhundra år: en historia om svenskan och dess utforskande*. Andra upplagan. Lund: Studentlitteratur.

Pietilä, Päivi, 1990: Amerikan-siirtolaiset kielenoppijoina. I: *Virittäjä*, 94(3). Tillgänglig: <<https://journal.fi/virittaja/article/view/38379>>. S. 334–339.

Piipponen, Daniela, 2020: ”Med hjärtliga helsningar till Herrskapet”. Ortografin i brevsamlingen i förhållande till stavningsreformerna 1889 och 1906. I: *Handel med konst*.

Språk i dialog i Paul Sinebrychoffs brevsamling från sekelskiftet. Red. av Lehti-Eklund, Hanna & Beatrice Silén. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 114–149.

Pöysä, Jyrki, 2010: Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteidenvälisenä metodina. I: *Vaeltavat metodit*. Red. av Pöysä, Jyrki; Järviluoma, Helmi & Sinikka Vakimo. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura. S. 331–360.

Pöysä, Jyrki, 2015: *Lähiluvun tieto*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.

Rossi, Paula, 2014: Älskade Mamma! En dam och en styrman som brevskrivare på 1800-talet. I: *Svenskans beskrivning 33. Förhandlingar vid Trettiotredje sammankomsten för svenskans beskrivning, Helsingfors den 15–17 maj 2013*. Red. av Lindström et al. Helsingfors: Finska, finskugriska och nordiska institutionen vid Helsingfors universitet. S. 406–416. Tillgänglig: <<http://hdl.handle.net/10138/144498>>.

Rossi, Paula, 2016: *Herr Kapten och Bäste Broder!* En brevmottagare – flera brevskrivare med olika sociala positioner. I: *Historia och språkhistoria. Studier i svensk språkhistoria* 13. Umeå: Institutionen för språkstudier vid Umeå universitet/Kungl. Skytteanska Samfundet. S. 211–226. Tillgänglig: <<http://umu.diva-portal.org/smash/get/diva2:932550/FULLTEXT01.pdf>>.

Saarikivi, Janne, 2020: Historiallinen ja vertaileva kielentutkimus. I: *Kielentutkimuksen menetelmiä I–IV*. Red. av. Luodonpää-Manni et al. Helsingfors: Suomen Kirjallisuuden Seura. Tillgänglig: <<https://oa.finlit.fi/site/books/e/10.21435/skst.1457/>>.

SAOB = Svenska Akademiens ordbok. Svenska Akademiens ordböcker. Tillgänglig: <<https://svenska.se/>>.

SAOL = Svenska Akademiens ordlista över svenska språket. 1874: Första upplagan. Utg. av Svenska Akademien. Stockholm.

Sarasti-Wilenius, Raija, 2009: Kirjeenkirjoitus akateemisena oppiaineena 1600-luvulla Turun akatemian piirissä. I: *AURAICA. Scripta a Societate Porthan Edita* 2. S. 75–87. [Citerat 9.6.2021]. Tillgänglig: <<https://journal.fi/aur/article/view/2542>>.

Sigurd, Bengt, 1986: Ordboken, ordlistan och några andra av Svenska Akademiens språkliga insatser under 1900-talet. I: *Svenska Akademien och svenska språket. Tre studier*. Allén, Sture; Loman, Bengt & Bengt Sigurd. Stockholm: Nordstedts förlag. S. 143–231.

Siivonen, Jonita, 2007: *Personporträttet som tidningsgenre. En närläsningsstudie med fokus på innehållsliga teman, berättarkonventioner ock kön*. Helsingfors: Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet. Tillgänglig: <<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/23529/personpo.pdf?sequence=2>>.

SO = Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien. Svenska Akademiens ordböcker. <www.svenska.se>.

Stanley, Liz, 2004: The Epistolarium: On Theorizing Letters and Correspondences. I: *Auto/Biography* 12(3). S. 201–236. [Citerat 8.6.2021]. Tillgänglig: <https://www.researchgate.net/publication/250263857_The_Epistolarium_On_Theorizing_Letters_and_Correspondences>.

Stroh-Wollin, Ulla, 2014: *Hinn, inn eller enn?* Om uppkomsten av det nordiska bestämdhetssuffixet. I: *Studier i svensk språkhistoria* 12. Red. av Bylin, Maria; Falk, Cecilia & Tomas Riad. Stockholm: Stockholms universitet. Tillgänglig: <<http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:735055/FULLTEXT01.pdf>>.

Ståhle, Carl Ivar, 1970: Det nordiska rättstavningsmötet 1869 och hundra års svensk rättstavning. I: *Sprog i Norden*. S. 5–36. Tillgänglig: <<https://tidsskrift.dk/sin/article/view/16790/14568>>.

Stålhammar, Mall, 2010: *Engelskan i svenskan. Åttahundra år av lånade ord och språkliga influenser*. Stockholm: Nordstedts förlag.

Svenska Akademien, 2021a: Historiskt översikt. I: *Svenskaakademien.se*. [Citerat 20.7.2021]. Tillgänglig: <<https://www.svenskaakademien.se/svenska-akademien/historisk-oversikt>>.

Svenska Akademien, 2021b: Publikationer. I: *Svenskaakademien.se*. [Citerat 20.7.2021]. Tillgänglig: <<https://www.svenskaakademien.se/svenska-akademien/publikationer>>.

Tandefelt, Marika, 2019. Ett språk som lever förändras alltid. I: *Finländsk svenska från 1860 till nutid. Svenskan i Finland – i dag och i går III*. 2. Red. av. Tandefelt, Marika. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet. S. 431–458.

Tapioharju, Taru, 2010: *Tyttö kaupungissa. Uuden naisen diskurssi Mika Waltarin 1920-ja 1930-luvun Helsinki-romaaneissa*. Tammerfors: Tammerfors universitet. Tillgänglig: <<https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/66599/978-951-44-8041-6.pdf?sequence=1&isAllowed=y>>.

Teleman, Ulf, 2003: *Tradis och funkis: Svensk språkvård och språkpolitik efter 1800*. Stockholm: Svenska språknämnden och Norstedts Ordbok.

TENK = Forskningsetiska delegationen, 2019: Etiska principer för humanforskning och etikprovning inom humanvetenskaperna i Finland. Forskningsetiska delegationens anvisningar 2019. I: Forskningsetiska delegationens publikationer 3/2019. Red. av. Kohonen, Iina; Kuula-Luumi, Arja & Sanna-Kaisa Spoof. Andra upplagan. Helsingfors: Forskningsetiska delegationen. [Citerat 15.4.2021]. Tillgänglig: <https://tenk.fi/sites/default/files/2021-01/Etikprovning_inom_humanvetenskaperna_2020.pdf>.

Thylin-Klaus, Jennica, 2012: ”Den finländska svenskan” 1860–1920. Tidig svensk språkplanering i Finland ur ett idéhistoriskt perspektiv. Åbo: Åbo Akademi. Tillgänglig: <https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/74848/thylin_jennica.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

Thylin-Klaus, Jennica, 2015: *Särdrag, stavning, självbild. En idéhistorisk studie av svensk språkplanering i Finland 1860–1920*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet.

Thylin-Klaus, Jennica, 2019: Svensk språkvård i Finland 1880–1917. I: *Finländsk svenska från 1860 till nutid*. Red. av Marika Tandefelt. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 67–98.

Tidigs, Julia, 2014: *Att skriva sig över språkgränserna: Flerspråkighet i Jac. Ahrenbergs och Elmer Diktonius prosa*. Åbo: Åbo Akademis förlag.

Tuomi, Jouni & Anneli Sarajärvi, 2018: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Reviderad upplaga. Helsingfors: Tammi.

Vainio-Korhonen, Kirsi, 2011: Sisaruksia ja sukulaisia. Suomalaisten aatelisnaisten kirjeenvaihtoa 1600- ja 1700-luvulla. I: *Kirjeet ja historiantutkimus*. Red av. Leskelä-Kärki, Maarit; Lahtinen, Anu & Kirsi Vainio-Korhonen. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S. 141–162.

BILAGA. EXEMPEL PÅ BREV

Anton Pihlgren, 18.1.1895 (Migrationsinstitutet)

Om det blivit 10 mån. förut
skulle jag rest dit och
vågar, nu är jag i Rute
Land, grön och stannar
vackert. Men tills jag kommer
ut hvad jag läst (S. 12)
12 April 1898 är jag här.
Härna säga mig om du
finns. Spara dina förfrågningar
och säla alla du kommer
över på alla de ställen där
fatti. 4. Skall säga igen
om det utlångade jag har varit
du kan säga något till
som till ett af många ställen
Jag som att Lydia för
redan som att det är
kyrkan och att vi inte
lydning. Lådarna smittas
skulle jag inte tänka på
3 sekunder. Vi skulle ändå

Fort Leavenworth 18/ 95.

Kam mamma, och systare

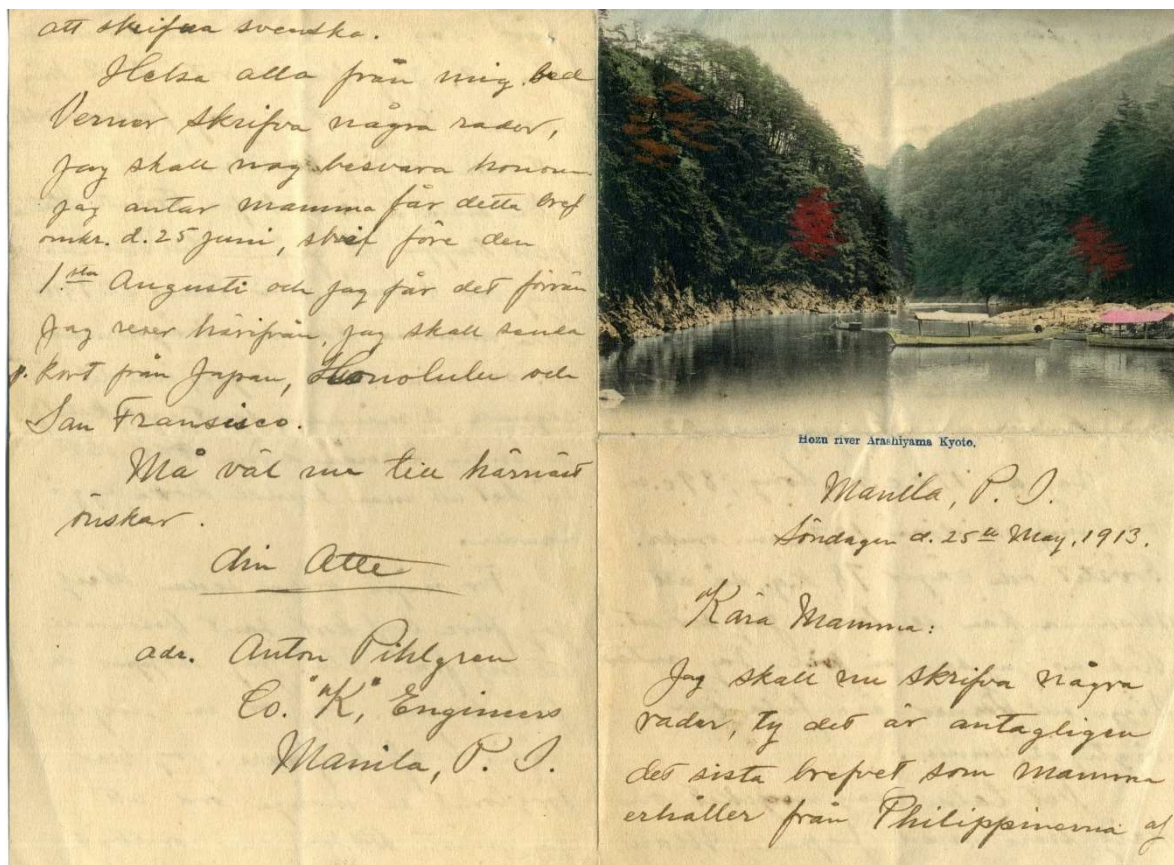
Jag erhöåll mammas andra
 bref idag och tackar för
 gratulation. Jag antår att
 ni fingo mitt jultref ifrå
 jag ser att mammas beth
 ut adressen eder. Jag hade
 emellertid funnit den ijen
 ty jag sökte igenom alla
 bref tills jag fann det rätt
 Det gläder mig att höra
 att ni äro vid helan, jag
 för min del är vid full
 vigo, friskare än jag vant
 på 3-4 år, allt vridigt
 fett är gånget, först i följ
 af den stränge fastan sist

Vintern c. 6 mån. med ett
mal om dagen samt några
dagar gingo då jag endast
att några munstbitar bröte-
bröd samt en bit korf och
en klunk vatten. Men det bör
till det förflyttna numera chuan
det tog nära 3 månader innan
jag för riktigt repat mig.
Numera är jag den bästa
gymnasten i vår troop så
att alla förutspår att jag
bli korporal när vi får
öppna en plats. Men jag
tror jag icke anta den
alumnaten icke förrän om
ett år till då jag har hunnat
ligga mig bättre in i
språket.
Hvad krig beträffar,
så blir ^{det} ingenting till lands
här, om amerikanerna deltar
i ett krig (vilket jag icke

Tror) blir det till sjö, och
dermed har jag ingenting
att göra.
Vi hafva krig på Cuba
hvarvet det fortgitt för flera
mån. Cubanerna försöka
frigöra sig från Spanien,
vilket de antagligen kunna
att göra ty de lära fått
pengar från U. S. De erbjuda
500 \$ åt varje man som
erbjuder sig som soldat
i nordamerik. hvarvet samt
andra 500 \$ så snart de
hunnat landa på Cuba samt om
de segra (Cubaner n. b.)
erhåller varje soldat 600
acres land på Cuba till
skänks. Detta är ju. ty-
sande vilkor, som ty vän
är det för sent för mig

Omkring den 20 Febr. kunde
vi vänta oss att få
ett besök från den
lönliga. För mig var det
ett stort önske-
märke att få se
den som varit så
lång tid borta. Den
som varit så lång
tid borta. Den som
 varit så lång tid
borta. Den som varit
så lång tid borta.

huru han haft det
sitt och sitt. Jag
säger mig skönt och
ordning och flotta, för mig
och hans skattkammare.
Allt är som det var i
samma år som i 1880
och jag samt vad det
intresserade är om
Mottagare, Rätt, Laga
och alla andra saker.
Anmärkningarna från
allmänheten att man
god karaktär samt att
och icke i sitt straff
för något brott samt det
viktigaste att vara fullkom-
ligt felfri (goda ögon)
och utmärkta kroppar med
största noggrannhet. På denna
tid som då hade de
blivit program, i lilloppet

mig, jag reser nämligen till
Förenta Staterna via Japan och
Honolulu inom 4 månader.

Som Mamma ser, är det idag
min födelsedag och jag fyller
42 år. Mina bekanta säga att jag
ser ut att vara 32 år. För svarvaran
känner jag mig 15 år yngre än
jag är, eluru jag icke är lika
vigilant som när jag var 22.

Jag är 174 c.m. hög, 89 c.m.
omkring midjan, 107 c.m. omkr.
brösten och väger 78 k.g., så att
Mamma kan se, huru jag ser ut.
Rak är jag som en pil. Jag antar
sigge och bärner äro feta och
vigtig el. luru?

Det talas nog mycket om
krig here med Japan. Man

får nog se huru det kommer
sig ut. Jag har varit uti 2 krig
sedan. Och det är nog fassusvårdt
att vara uti ^{skit} jag berättar.

De sista 2 åren hafva Förenta Staterna
haft trupper på gränsen till Mexico
jag var 4 mån. uti Texas uti 1911.
Som mamma kanske ihågkommer.
20,000 man uti ett läger, och det
segrade 2 månader samt var kallt,
de andra 2 månaderna var det
så het att man kunde koka egg i
sandem.

För några veckor sedan skref
jag flere bref kort samt besvarade
ett bref från Ida. Jag hoppas de
framkommo. Jag är en mycket
dålig brefskrifvare. Jag har
förglömt så många ord att
jag måste kläpa en ordbok